

DE GOOD FOOD-STRATEGIE: “NAAR EEN DUURZAAM VOEDINGSSYSTEEM IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST”

BALANS HALVERWEGE

ONTWERP SAMENVATTING

VOORWOORD

In Brussel is voeding goed voor een kwart van de impact die een Brussels gezin op het milieu heeft. De toegang tot kwalitatieve voeding is niet vanzelfsprekend, aangezien 32.000 personen van voedselhulp afhankelijk zijn en een derde van de Brusselaars moet leven van een inkomen dat zich onder de armoedegrens situeert. Het ontwikkelen van een gezonde, kwalitatieve en lokale voeding op basis van korte circuits komt daarbij zowel tegemoet aan behoeften op het vlak van volksgezondheid en levenskwaliteit als in termen van ecologische en sociale verbeteringen. Werken aan de overgang van het voedingssysteem is niet alleen een zeer concreet antwoord op voormelde Brusselse moeilijkheden, maar ook op de grote maatschappelijke en klimatologische uitdagingen van de 21ste eeuw, aangezien de wereldwijde voedselproductie ook sterk afhangt van aardolieproducten.

De gewestelijke beleidsverklaring (2014 – 2019) benadrukte dat het noodzakelijk is dat de overheden het goede voorbeeld geven op het gebied van verantwoorde consumptie en duurzaam handelen. De Regering kondigde haar intentie aan om systematisch sociale, ethische en milieuclausules op te nemen in haar overheidsopdrachten. Ze wilde ook de voedselhulp aan kwetsbare huishoudens steunen. Verder wilde ze de stadslandbouw, stadsmoestuinen, gemeenschappelijke tuinen en leerboerderijen stimuleren, vooral in wijken met weinig groene ruimtes. Ze wilde de landbouwruimtes beschermen en een recht van voorkoop invoeren voor het Gewest bij de verkoop van landbouwgrond, teneinde daar stadslandbouwprojecten, stadsmoestuinen of gemeenschappelijke tuinen te kunnen ontwikkelen. Kortom, een Brusselse strategie voor duurzame voeding was noodzakelijk.

Op initiatief van Céline Fremault, Brusselse Minister belast met Leefmilieu, Levenskwaliteit en Landbouw, werd een rechtstreekse samenwerking opgezet tussen Leefmilieu Brussel en de cel Landbouw van de GOB. Deze samenwerking werd gematerialiseerd in een participatie- en co-constructieproces met een honderdtal spelers die representatief zijn voor de Brusselse en Belgische voedselwaardeketen, met tot doel de ontwikkeling van deze voedingsstrategie voor Brussel: **de Good Food-strategie – “Naar een duurzamer voedingssysteem in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest”**, goedgekeurd door de Brusselse Hoofdstedelijke Regering in december 2015.

De strategie past in de noodzakelijke transformatie van het Brusselse voedingssysteem: produceren in of in de buurt van Brussel, gezond eten en het milieu respecteren.

De prioriteiten van de strategie zijn een betere productie (meer en van betere kwaliteit) en het tot stand brengen van een lokaler en duurzamer aanbod, met name dankzij lokale productie. Het Gewest wil zijn inwoners vanaf jonge leeftijd stimuleren om gezond te eten en zal de vraag begeleiden om ervoor te zorgen dat dit gezonde aanbod ook afnemers vindt en voor iedereen toegankelijk is. De strategie omvat ook acties om verspilling tegen te gaan en zal ernaar streven een nieuwe voedingscultuur en een goed beheer in te voeren. Het gaat erom Brussel geleidelijk aan voor te bereiden, op zijn niveau, op de onvermijdelijke veranderingen die onze maatschappij te wachten staan.

De voornaamste becijferde doelstellingen van de strategie zijn de volgende:

- de ontwikkeling van nieuwe stadslandbouwprojecten om tegen 2035 via lokale productie (in het Gewest en de rand) in 30% van de vraag naar groenten en fruit te kunnen voorzien, samen met de bevordering van de eigen productie (30% van de bevolking);
- een vermindering van de voedselverspilling met 30% tegen 2020;
- engagement van 10% van de Brusselaars voor een “Good food”-benadering in 2020;
- 10% van de scholieren gesensibiliseerd rond voeding en elk jaar 10 nieuwe moestuinen in scholen.

De strategie werd goedgekeurd voor een periode van vijf jaar, met een evaluatie halfweg in 2018 voor het bijsturen van bepaalde acties op basis van de resultaten die in dat stadium werden verkregen.

INLEIDING

De sturing van de strategie, die van start ging in januari 2016, werd verzorgd door Leefmilieu Brussel (LB) en de cel Landbouw van Brussel Economie en Werkgelegenheid binnen de Gewestelijke Overheidsdienst Brussel.

Binnen de GOB draag BEW bij tot de uitvoering van de Good Food-strategie voor de kwesties in verband met de professionele landbouw via een team dat zich toespitst op de strategie, binnen de cel Landbouw.

Bij Leefmilieu Brussel zorgen drie polen voor de uitvoering van de rest van de strategie:

- de algemene coördinatie van de Good Food-strategie en de uitvoering van de meerderheid van de acties, waaronder de communicatieaspecten, door de afdeling Duurzame stad;
- de ontwikkeling van de acties in verband met de voedselproductie (coördinatie, strategie en prospectie op het terrein, ontwikkeling en follow-up van inrichtingsprojecten, beheer van moestuinen (behalve de interventies door tuiniers) ...) in de gewestelijke groene ruimtes, door de afdeling Groene ruimten;
- De coördinatie van het EFRO-project Boeren Brussel Paysans¹, eveneens door de afdeling Groene ruimten.

Naast de sturing was er ook de bevordering van de participatie, cohesie en gecoördineerde acties van de Brusselse spelers betrokken bij de follow-up en evaluatie van de strategie, om de participatieve dynamiek voor de opbouw van de strategie voort te zetten. De daarvoor bedoelde structuur is de adviesraad, een structuur met een adviesrol. Deze raad werd aangevuld met thematische werkcommissies.

Zoals voorzien in de strategie, werd halfweg een evaluatie uitgevoerd via een participatieve benadering met alle Brusselse spelers betrokken bij de Good Food-strategie, om in fase te zijn met de werkelijkheid op het terrein.

De balans werd opgesteld tussen januari en juni 2018 op basis van de volgende elementen:

- Bestelde studies (peiling bij de bevolking, peiling bij scholen, baselinestudie over productieoppervlaktes, studie over de oppervlakte van moestuinen, studie over korte circuits ...)
- Interne evaluaties, via de opdrachten en subsidies
- Onderzoek van opdrachtgegevens

Er werd een gedetailleerde balans opgesteld met een narratief rapport over de vorderingen en de conclusies over het bereiken van de doelstellingen van de strategie (150 p.). Dit werd verspreid als basis voor een uitgebreide dag met discussies en de gezamenlijke uitwerking van aanbevelingen, op 11 juni 2018. Er waren een zeventigtal instellingen aanwezig, goed voor een ruimte vertegenwoordiging van de spelers in de voedingsketen (gemeenten, OCMW's, verenigingen, ondernemingen, federaties, diverse projectleiders ...).

¹ Boeren Brussel Paysans is een proefproject van de productie tot de verwerking, gefinancierd door het EFRO-programma, met onder meer een landbouwtestruimte in het Brussels Gewest.

Dit document omvat een samenvatting van de balans van de Good Food-strategie, het resultaat van het beschreven evaluatieproces.

Het is vergezeld van een document met aanbevelingen en een herziening van de strategie, afkomstig van hetzelfde proces, waarover de Adviesraad een advies heeft verstrekt en waarmee rekening werd gehouden.

ACTIELIJN 1: VERHOGING VAN DE DUURZAME LOKALE VOEDSELPRODUCTIE

De verhoging van het aandeel van de lokale productie draagt bij tot een betere weerbaarheid van onze voedingssystemen.

De oorspronkelijke doelstelling in de Good Food-strategie mikte op een lokale productie (in het BHG en de rand) van de 30% van de consumptie van niet-verwerkte groenten en fruit door de Brusselaars in 2035.

Hoewel het Brusselse grondgebied, door zijn stedelijk statuut en zijn dichtheid, geen enorme oppervlaktes biedt voor voedselproductie, heeft deze absoluut haar plaats in de stad overal waar mogelijk. Het is immers de beste manier om een deel van de productie opnieuw lokaal te verankeren en de consumenten weer in contact te brengen met de realiteit, de kwaliteit en de gevolgen van hun voeding.

Met dit doel voor ogen steunt en bevordert het Gewest de ontwikkeling van projecten voor **stadslandbouw (SL)** in verschillende vormen: professionele landbouw in volle grond en bovengronds, collectieve moestuinen, individuele productie ...

Maar welke vormen van stadslandbouw moeten prioritair worden gesteund, en waar?

Langs de ene kant wordt de stad steeds dichter, met bouw- of renovatieprojecten in verschillende wijken die mogelijkheden bieden voor de ontwikkeling van de stadslandbouw. Anderzijds beschikt het Brussels Gewest over landbouwgrond binnen de grenzen van het gewest maar ook in de rand, die nog te weinig gebruikt worden om de Brusselaars te voeden en die moeilijk te mobiliseren zijn voor nieuwe landbouwers.

Brussel beschikt over 205 ha grond die momenteel voor landbouw wordt gebruikt en aangegeven is bij het GLB; daarnaast werd een bijkomend potentieel van 161 geïdentificeerd².

Op basis van studies, projectanalyses, input van de onderzoeksteams UltraTree en SpinCoop³ (projecten ondersteund door Innoviris), is het interessant een visie uit te werken waarin plaats is voor meerdere productiemodellen. Deze moeten worden uitgewerkt in hun globaliteit en met hun interactiemogelijkheden, voor een coherent systeem met productie in de stad en de rand. Als men op schematische wijze een gradiënt in beschouwing neemt van het centrum naar de rand, zouden de modellen kunnen worden gedefinieerd volgens de verschillende uitdagingen in de verschillende contexten:

- in landbouwzones binnen het gewest, onder meer in het gebied van Neerpede, blijft de prioriteit de ondersteuning van het gebruik van de grond voor de voedselproductie, een gemakkelijkere toegang tot de grond voor de landbouwers, en de begeleiding bij de overgang van het momenteel overheersende conventionele productiemodel naar duurzame productiemodellen die banen creëren. Dit vereist een landbouwbeleid (gebaseerd op de visie voor het gewenste landbouwmodel van het Gewest) en een grondbeleid met een aangepast reglementair kader. Men moet zich afvragen of deze oppervlakken ook zouden kunnen

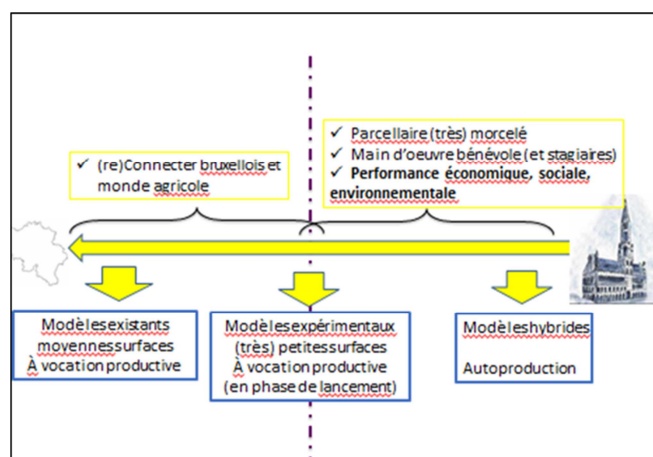
² "Mise en place d'un système d'information géographique pour les terres agricoles en RBC", 2016-2018, Terre en vue asbl

³ Onderzoek in het kader van de Co-Create-projecten, Innoviris, 2016

worden aangewend voor andere producties dan groenten en fruit: vlees, granen, melkproducten ...

- de lokale productie om Brussel te voeden gebeurt ook in het hinterland, om een deel van zijn voedingsbehoeften te vervullen. Om de doelstelling van 30% van alle groenten en fruit te bereiken, is meer dan 1600 ha landbouwgrond nodig (op basis van een schatting van het specifieke rendement van de Brusselse stadslandbouw⁴). We moeten dus rekening houden met een productiehinterland dat beide Brabantse provincies omvat (en niet een straal van 10 km rond het Gewest zoals oorspronkelijk gepland). De aanzienlijke verhoging van de lokale en duurzame productie zal pas worden bereikt als de stad opnieuw wordt verbonden met haar landelijke periferie (invoering van lokale voedingsprojecten, korte circuits, logistiek, begeleiding van producenten rond de stad), maar ook door de verdere sensibilisering van de Brusselse consumenten voor meer lokale consumptiewijzen.
- in de stad daarentegen, waar de openbare ruimte fel bevochten is, moeten er vooral projecten worden gesteund die niet alleen voedsel maar ook baten op sociaal en milieugebied opleveren.

In de stad moet men ook, naast de duurzame productie in volle grond, de bovengrondse productie aanmoedigen, via modellen voor de valorisatie van oppervlaktes die niet voor huisvesting kunnen worden gebruikt, en van subproducten van het stedelijke metabolisme, met bijzondere aandacht voor de sociale en/of ecologische meerwaarde. Men zal echter aandacht moeten besteden aan de moeilijk in te voeren en reproduceerbare technische voorzieningen, waarvoor aanzienlijke startinvesteringen noodzakelijk zijn.

Figuur 1: schema op basis van het onderzoek van UltraTree en SpinCoop

In elk geval, voor elk type landbouw, inclusief de eigen productie, is het nodig begeleiding aan te bieden voor toonaangevende, voorbeeldige projecten en de nodige middelen vrij te maken voor hun welslagen: positieve hybride projecten voor de stad, nicheproducties in de stad in gevarieerde situaties, duurzame productie in volle grond ... Zo kunnen het belang, de haalbaarheid en toegankelijkheid van dit type projecten in Brussel worden aangetoond. De dienst van de Facilitator voor Stadslandbouw zal bijdragen aan deze doelstelling via de begeleiding van projecten, op individuele schaal maar ook per wijk, en zijn expertise ook ter beschikking stellen van prioritaire doelgroepen zoals de actoren op het vlak van (sociale) huisvesting, stedenbouwkunde en ruimtelijke ordening.

⁴ "Evaluation de la production agricole primaire professionnelle en Région de Bruxelles Capitale et sa périphérie", Laboratoire d'agro écologie, Université Libre de Bruxelles, 2018.

Ten slotte blijkt een gedeelde, transversale ondersteuning van de stadslandbouw door verschillende bevoegdheden noodzakelijk om de sector te helpen en maximaal voordeel te halen uit deze positieve externaliteiten. De tweede helft van de strategie zal draaien rond het betrekken en sensibiliseren van de andere overheden en spelers voor het gebruik van SL als hulpmiddel dat bijdraagt aan hun doelstellingen, in het bijzonder die inzake economie en sociale economie, volksgezondheid, onderwijs, ruimtelijke ordening, huisvesting.

Op basis van een beter begrip van de uitdagingen voor de Brusselse stadslandbouw wil de Good Food-strategie de stadslandbouw steunen en versterken via verschillende hefboomen en door prioritaire actiegebieden te bepalen, zowel voor de professionele landbouw door ondernemers die daarvan leven als voor zelfproductieprojecten die geen dergelijk economisch bereik hebben.

“Duurzame professionele landbouw”

We stellen een aanzienlijke toename van het aantal professionele SL-projecten vast in het BHG (van 16 in 2015 naar 32⁵ in 2018), wat voor een stimulans van de SL-sector zorgt. Dankzij de Good Food-strategie hebben de producenten een betere toegang verkregen tot de voornaamste factoren die noodzakelijk zijn voor de duurzaamheid van hun activiteit, met name:

- **Toegang tot grond:** dit is een van de voornaamste uitdagingen voor de ontwikkeling van de SL in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De Good Food-strategie heeft eerst en vooral gewerkt aan een betere kennis van de Brusselse landbouwgrond via meerdere studies. In 2015 werd 1,5% van de oppervlakte van het Gewest gebruikt als landbouwgrond⁶, maar deze wordt niet gebruikt om de Brusselaars te voeden⁷. De cartografie⁸ van de zones die mogelijk voor landbouw kunnen worden gebruikt en de goedkeuring van een recht op voorkoop van landbouwgrond ten voordele van het Gewest vormen de eerste stappen om de toegang tot productieoppervlaktes te vergemakkelijken.

Er bestaat wel degelijk een potentieel van ongeveer 161 ha landbouwgrond in Brussel maar er is sterke concurrentie met andere belangen. Nu moeten de gronden die exclusief voor professionele SL zouden moeten worden voorbehouden, gedefinieerd of zelfs wettelijk beschermd worden.

Om dat te bereiken zijn meerdere maatregelen nodig om de toegang tot productieruimtes te vergemakkelijken voor leiders van stadslandbouwprojecten. Dit kan bijvoorbeeld via de invoering van een observatorium van de grond (en op de eerste plaats openbare grond), de aankoop van landbouwgrond door het Gewest, de herziening van de pachtovereenkomst en de ontwikkeling van huurovereenkomsten aangepast aan de duurzame stadslandbouw, de begeleiding van grondeigenaars en exploitanten voor de terbeschikkingstelling van grond, en de invoering van een wettelijk kader dat duurzame voedingslandbouw bevordert (inclusief het gebruik van

⁵ waarvan 7 in de Landbouwtestruimte van Boeren Brussels Paysans

⁶ Volgens de officieel aangegeven oppervlaktes in het kader van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

⁷ Het gaat voornamelijk om grootschalige teelt (graan, voedermaïs, voederbieten ...) en weidegrond voor vee (bijna de helft van de landbouwgrond, 120 ha, bestaat uit permanent grasland) – Inter-gewestelijk plan voor Neerpede-Vlezenbeek-Sint Anna Pede (2014) deel 3, p. 55

⁸ “Mise en place d'un système d'information géographique pour les terres agricoles en RBC”, 2016-2018, Terre en vue asbl

pesticiden en te bestuderen wijzingen van het GBP⁹), met het oog op de overgang van de landbouw.

- **Toegang tot kapitaal:** De financiële ondersteuning voor de lancering van landbouwproductieprojecten is een andere doelstelling van de Good Food-strategie. Elk jaar sinds 2016 worden er oproepen naar projecten voor professionele landbouw gedaan. In 2016 en 2017 werden respectievelijk 16 en 17 projecten gesteund. De projectoproep in 2018 legde de nadruk op de initiatieven voor korte circuits.

Maar net als in de andere gewesten zouden Brusselse landbouwprojecten moeten kunnen genieten van een stabiel en voorspelbaar kader voor economische steun, dat verder gaat dan facultatieve subsidies, inclusief voor pre-activiteiten, om bij te dragen tot hun opstart in Brussel en deze te vergemakkelijken en te beveiligen. De startinvesteringen in deze sector zijn doorgaans vrij aanzienlijk (al naargelang van het type project) en men moet rekenen op 3 tot 5 jaar alvorens een redelijke rendabiliteit en inkomsten bereikt worden. Een stabiel kader voor economische steun is des te belangrijker aangezien de voorwaarden voor Europese subsidies via het GLB niet aangepast zijn aan de stadslandbouw die met kleine oppervlaktes werkt, en omdat de Brusselse producenten geen GLB-steun¹⁰ van de 2e pijler kunnen genieten (geen betalingsorganisme in het BHG, geen Plan voor Plattelandsontwikkeling). Dit zorgt voor oneerlijke concurrentie tussen de kleine SL-producenten in Brussel en de landbouwproducenten van het industriële type in de andere gewesten. De voorwaarden voor de opkomst en leefbaarheid van de ondernemersprojecten in de stadslandbouw moeten echter nog grondiger worden geanalyseerd.

- **De toegang tot de markten** vormt ook een belangrijke uitdaging voor de lokale producenten in Brussel en de rand. We stellen vast dat de meeste nieuwe Brusselse projecten een afzetmarkt via korte circuits beogen. Bovendien lopen er momenteel interacties tussen het Brussels Gewest en de rand (onder meer via het project Brussel Lust). Deze moeten worden voortgezet om land- en tuinbouwers in de rand aan te zetten om duurzame land- en tuinbouwproducten te leveren aan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, door hen bewust te maken van de mogelijkheden van de Brusselse markt. Momenteel coördineert het Réseau des Gasap ongeveer 70 SAGAL's (Solidaire Aankoopgroepen voor Artisanale Landbouw) die hun producten rechtstreeks bij lokale producenten kopen. Aanvullend op dit net moeten we ons vragen stellen over de invoering van bijkomende distributienetten voor lokale producten in Brussel om de verkoop van een eventuele toestroom van producten van nieuwe stadslandbouwprojecten in Brussel en de rand te begeleiden en te vergemakkelijken. Deze acties moeten parallel met die in het kader van Actielijn 2 (aanbod) van de strategie worden uitgevoerd (subsidiëring van bioplatform, opstellen van gids met alle verdelers van bioproducten, sensibilisering van kantines enz.), om de ontwikkeling van de markten voor producten van de stadslandbouw in Brussel en zijn hinterland optimaal te begeleiden.
- **Toegang tot knowhow:** er bestaan meerdere begeleidingsformules, die complementair zijn al naargelang van het niveau van de vraag en de vorderingen van de projecten: begeleidingsparcours voor ondernemingen rond duurzame voeding, de "Facilitator

⁹ Juridische en stedenbouwkundige studie

¹⁰ Subsidies van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Stadslandbouw”, begeleiding in de Landbouwtestruimte van Boeren Brussel Paysans. Er loopt momenteel een studie over de behoeften aan professionaliseringsopleidingen in overleg met de betrokken spelers (instellingen, verenigingen, beroepsonderwijs) **maar het zou nutteloos zijn deze te ontwikkelen gezien het gebrek aan daarvoor beschikbare en voorbehouden landbouwgrond in Brussel.**

- **Toegang tot juridische kennis:** de juridische en stedenbouwkundige studie heeft het mogelijk gemaakt de kennis te verbeteren, obstakels op te heffen of juridische leemtes op te vullen, en een Gids op te stellen over de reglementaire procedures voor de stadslandbouw (binnenkort online).

Op transversale wijze moet er ook worden gewerkt aan een definitie van de stadslandbouw, in de eerste plaats op reglementair niveau, maar er moet ook worden verduidelijkt wat er wordt verstaan onder “duurzame” stadslandbouw of landbouw die “performant is op milieu-, economisch en sociaal gebied” (zie formulering van een oorspronkelijke doelstelling van de strategie).

“Zelfproductie” of “Non-profit stadslandbouw”:

De (individuele of collectieve) zelfproductie heeft zijn eigen plaats in de stedelijke ruimte en er zijn steeds meer projecten, die blijf geven van de grote dynamiek van de spelers op het terrein en de wil van de Brusselaars om (opnieuw) met hun handen in de aarde te wroeten. Ze wordt gedragen door burgers, scholen, verenigingen, overheden of zelfs bedrijven via hun HR, die allemaal voedingsproducten willen doen groeien. Maar het gaat verder dan dat: sociale contacten, mogelijkheden om bij te leren en kennis te delen, plaatsen voor sensibilisering, open ruimtes in de stad met biodiversiteit, die plaats bieden voor ontspanning ... De link met de aarde is essentieel om voedingsgewoontes aan te leren met respect voor de voeding (geen verspilling), de seizoenen, de kwaliteit, de locatie ...

Het aantal collectieve moestuinen is sinds 2013 met 33% gestegen en er zijn nu 392 sites. Een telling van Velt in 2018 maakt gewag van meer dan 100 sites met meer dan één fruitboom¹¹. De hybride projecten voor stadslandbouw, die onder meer werken aan professionele herinschakeling of opleidingen, nemen toe in aantal, net zoals de intergenerationele moestuinen. Sommige grote projecten voor de inrichting van wijken beginnen overigens interesse te vertonen voor stadslandbouw en manieren om deze te integreren.

Maar volgens de laatste peiling¹² verklaart slechts 10% van de Brusselaars in de stad te telen (meer dan enkel kruiden). Er is dus geen toename tussen 2016 en 2018. Er is echter potentieel, want 85%¹³ van de Brusselaars heeft toegang tot een tuin, koer, balkon of plat dak. De doelstelling om 30% van de Brusselaars te laten produceren tegen 2020 wordt behouden, maar het lijkt nodig deze vaststelling uit te diepen en te objectiveren teneinde de maatregelen om mensen aan te zetten tot actie aan te passen.

De bestaande hulpmiddelen om de teelt in de stad te begeleiden worden voortgezet, met bijzondere aandacht voor de benutting en verspreiding van de goede praktijken en de evaluatie van hun impact. In die zin werkt Leefmilieu Brussel aan een betere toegang voor de burgers, individueel of collectief, tot:

¹¹ <http://www.velt.be/verger-partage/another-basic-page-0>

¹² Uitvoering van een evaluatiepeiling halverwege de Good Food-strategie bij de bevolking van het BHG, 2018, Sonocom

¹³ Les maraichages urbains, écologiques : freins, leviers à la réalisation et état des lieux, Dedicated research, 2011

- **Technische en financiële middelen voor de ontwikkeling van projecten:** via projectoproepen en subsidies (gemeenten, OCMW's, verenigingen, scholen, burgercollectieven) werden zo'n 172 productieprojecten gesteund sinds eind 2015.

De "Facilitator voor Stadslandbouw" stelt ook zijn multidisciplinaire (stedenbouwkundige, juridische, economische) expertise ter beschikking van projecten. Deze dienst heeft tot doel een centralisatiepunt voor de informatie over stadslandbouw te worden.

De scholen zijn ook zeer dynamisch. We tellen 84 nieuwe schoolmoestuinen in de periode 2015-16 tot 2017-18. Zaaïen, de gewassen zien groeien, een kip observeren, de link leggen tussen de natuur en wat we eten ... het zijn allemaal essentiële ervaringen die een kind moet beleven. De moestuinen in scholen blijven dus een prioriteit.

- **Knowhow en informatie:** De terbeschikkingstelling van technische basisinformatie via meerdere kanalen (workshops, startkits met zaden, praktische gidsen ...) blijft relevant voor de begeleiding van personen die tot actie overgaan, zowel om te starten als om een moestuin of andere productievorm vol te houden. Eigen voedsel produceren blijft een technische handeling die men in de loop der seizoenen moet aanleren.

De workshops "Telen in de stad", gratis initiaties in de stadslandbouw, dragen bij tot een kwalitatieve opleiding van een groot aantal personen, op lokale, verankerde wijze, op een manier die voor iedereen toegankelijk is. In 2017 werden 1000 Brusselaars opgeleid via 90 workshops, in samenwerking met 15 gemeenten en 7 OCMW's. Voor 2018 zijn er 94 workshops gepland waar ruim 1.800 inwoners aan zullen kunnen deelnemen. 65% van de deelnemers heeft zijn aanpak kunnen verbeteren en 30% is na de opleiding beginnen te telen. Het project zal halverwege 2019 moeten worden geëvalueerd om zich ervan te verzekeren dat de voorgestelde formule voor de opleidingen/workshops tot een verhoging van de participatiegraad en de overgang tot actie heeft geleid.

Het netwerk van de moestuinmeesters telt ongeveer 166 vrijwilligers die sinds 2011 werden opgeleid (70% van hen is nog actief) en jaarlijks zo'n 3.400 personen bereiken. De MM's zijn betrokken bij collectieve moestuinen (48% van de actieve MM's), scholen (18%), sensibiliseringsacties tijdens evenementen (68%), beantwoorden vragen van particulieren (74%), organiseren bezoeken aan hun eigen moestuinen (41%) en starten een dynamiek voor stadslandbouw (14%), bv. via de "Jardins semenciers", zadenkiosk, zadenbibliotheken ... Dit potentieel zou kunnen worden opgewaardeerd, onder andere door de MM's te voorzien van hulpmiddelen waardoor ze hun rol van contactpersoon beter kunnen uitvoeren, ze zichtbaarder zijn en het netwerk dynamischer wordt. Deze elementen moeten worden gekoppeld aan een ruimer beraad over vrijwilligersnetwerken ter ondersteuning van het overheidsbeleid.

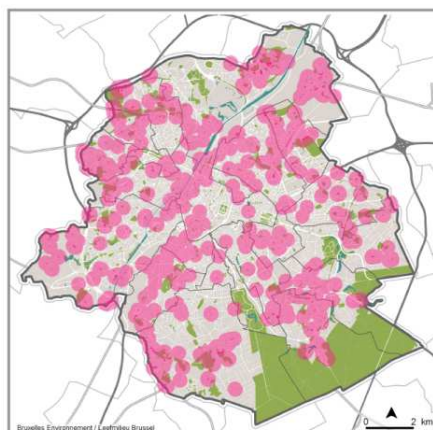
Er worden technische begeleidingen voorgesteld via projectoproepen en verenigingen worden ook gesteund in hun opleidingsmissies. Technische informatie is beschikbaar op de website van LB, onder meer over de kwestie van bodemvervuiling in de stad, met een praktische gids over bodemanalyses.

- **De productiesites:** Het grondgebied van het BHG raakt steeds meer verstedelijkt. De sterke demografische groei en de woningprojecten van het Gewest om hieraan te voldoen zorgen voor spanningen met de burgers, die vragende partij zijn om ruimte voor te behouden voor stadslandbouw, of met bepaalde overheidsdiensten zoals LB, dat moestuinen wil inrichten. Het aantal sites neemt evenwel toe.

De steun voor de ontwikkeling van moestuinen op initiatief van burgercollectieven blijft een prioriteit. Er werden 74 moestuinen gesteund sinds 2011, waarvan 80% nog actief is. De

gemeenten, OCMW's en verenigingen worden ook gesteund bij de ontwikkeling van moestuinsites.

Globaal gezien telt men in 2018 392 collectieve moestuinen in het BHG (+33% op 5 jaar) met een oppervlakte van 79 ha¹⁴. De oppervlakte is lichtjes afgenomen door het verdwijnen van bepaalde moestuinen, die niet werden gecompenseerd door nieuwe moestuinen. Uit de territoriale analyse blijkt **een goede dekking van het gewestelijke grondgebied**. We stellen **een toename vast van de kleine moestuinen in de dichter bebouwde zones**, wat bijdraagt tot de globale verbetering van de geografische toegankelijkheid van de sites voor de Brusselaars en de biodiversiteit (moestuinnetwerk).

Figuur 2: Dekking van het Gewest door collectieve moestuinen (buffer van 300 m rond moestuinen)

Tegelijk beheert en ontwikkelt Leefmilieu Brussel ook sites met familiale moestuinen in openbare ruimtes. Zo werden er 1,12 ha netto moestuinen gecreëerd tussen 2015 en 2017. De totale oppervlakte van de moestuinen in de Brusselse gewestelijke ruimtes bedraagt 5,49 ha bruto (bewerkbare oppervlakte + hagen, paden ...). Er worden nieuwe siteprojecten bestudeerd, waarmee de beoogde doelstelling kan worden overtreffen (5 ha bruto totale oppervlakte van moestuinen in gewestelijke ruimtes). LB ervaart echter ook moeilijkheden met de toegang tot gronden. De productieactiviteiten moeten immers samenleven met de andere functies van de stad, wat langs de ene kant voor concurrentie zorgt maar langs de andere kant ook voor complementariteit.

Stadslandbouw moet worden geïntegreerd in de stedenbouw en stedenbouw moet ook geleidelijk aan SL integreren. Meerdere stedenbouwkundige en juridische tools kunnen dienen als hefboomen voor de ontwikkeling van de SL: Richtplannen van Aanleg (RPA's), Duurzame Wijkcontracten, Gewestelijke Stedenbouwkundige Verordening, GBP ... De Facilitator voor Stadslandbouw steunt deze benadering via zijn interventies.

Ten slotte moet er ook transversale aandacht worden besteed aan een kwalitatief aanbod voor alle Brusselaars, ook de kansarme doelgroepen, en voor alle Brusselse wijken.

¹⁴ "Evolution des potagers en RBC 2013-2018", BRAT voor Leefmilieu Brussel. Deze studie corrigeert en verduidelijkt sommige gegevens van de studie van 2013 (fouten in de becijfering, fouten met de invoer van sites).

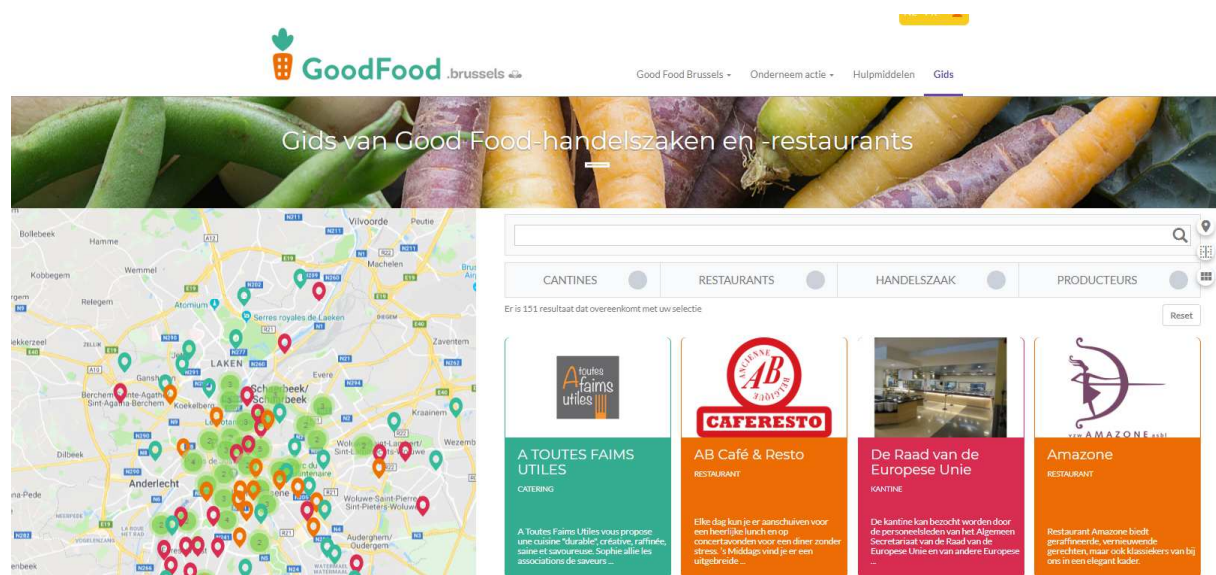
ACTIELIJN 2: BEGELEIDING VAN DE HERLOKALISERING EN OVERGANG NAAR EEN DUURZAMER AANBOD VOOR IEDEREEN

Om de overgang naar een duurzamer voedingsaanbod op globale en coherente wijze te steunen, heeft de Good Food-strategie het mogelijk gemaakt om enerzijds de bestaande subsidies en begeleiding in het Gewest voor nieuwe ondernemers aan te vullen, en anderzijds de zichtbaarheid van de Good Food-spelers te verhogen om hun benadering te inspireren en te versterken.

Daarvoor werd een Good Food-ondernemersparcours ontwikkeld, waarmee 49 projectleiders konden worden opgeleid. Uiteindelijk werden 17 professionele projecten tot een goed einde gebracht, goed voor de creatie van 20 jobs. Na deze opleidingscyclus zal in juni 2019 een evaluatie plaatsvinden om te analyseren of het relevant is een specifiek opleidingsparcours rond duurzame voeding te ontwikkelen, naast de begeleiding voor de ondernemers.

Good Food heeft ook meegewerkt aan de projectoproep Be.circular in het kader van het Gewestelijk Programma voor Circulaire Economie (GPCE), waarmee innovatieve projecten subsidies kunnen krijgen voor de start van hun activiteiten. Na twee edities werden 12 projecten gesteund, waarmee tot nu toe 7,5 banen werden gecreëerd. Het gaat voornamelijk om projecten rond de verwerking van onverkochte producten en de distributie van voedingswaren.

Om de zichtbaarheid van alle ondernemingen die actief zijn in de domeinen van Good Food te verhogen, werd een gids met handelszaken gecreëerd. Deze vergemakkelijkt het zoekwerk voor de consument en bevordert samenwerking tussen professionals in de sector, om zo de meest duurzame ketens te versterken. Er werden criteria gedefinieerd voor elke sector en tot nu toe zijn een honderdtal adresjes in de gids opgenomen. De komende maanden zal de bekendheid van deze tool moeten worden ontwikkeld en de opsomming van handelszaken en producenten worden aangevuld.

Wat de sectoren betreft, lag de prioriteit tot nu toe vooral bij de kantines en restaurants, aangezien deze als strategisch werden beschouwd. Er bestond reeds een zekere expertise voor en er werden specifieke acties ontwikkeld of versterkt. Wat de distributiesector betreft, lag de prioriteit op de

ontwikkeling van de kennis van de sector. Er werden evenwel maatregelen getroffen en die zullen de komende jaren belangrijker worden.

Voor het vervolg van de Good Food-strategie is het prioritair om een dialoog te starten met het FAVV (voorschrift 27) om de positie van het FAVV te verduidelijken over sommige Good Food-praktijken. Voor de ondernemers die met ons contact opnemen is het soms niet duidelijk wat is toegestaan door het FAVV en wat niet.

De samenwerkingsverbanden en links die tot nu toe werden aangegaan in het kader van de uitvoering van het GPCE en Good Food zullen moeten worden uitgediept, met name om de spelers te professionaliseren voor de ontwikkeling van hun projecten.

Langs de andere kant zijn er heel wat synergieën met de opdrachten van Hub (het Brussels agentschap voor ondernemingen), die geformaliseerd moeten worden in een samenwerkingsakkoord om de coherentie van de acties te verzekeren, synergieën te bevorderen en de versnippering van middelen te beperken (zie ook Actielijn 7).

De kantines en restaurants

Voor wat het voedingsaanbod betreft, heeft de uitvoering van de strategie zich op kantines geconcentreerd, om meerdere redenen:

- gezien de 73 miljoen maaltijden die jaarlijks in deze instellingen worden opgediend, is dit een belangrijke hefboom voor de overgang van het Brusselse voedingssysteem;
- de schoolkantines bereiken de jeugd, een prioritaire doelgroep in de strategie;
- een van de hoofdbeginselen van de strategie is de voorbeeldfunctie van de overheid; overheidskantines moeten het goede voorbeeld geven inzake Good Food.

Sinds 2015 werd het kantineprogramma van Good Food versterkt met begeleiding van de kantines op het vlak van voedselverspilling en vleesloze (veggie) maaltijden. Kantines die deze logica volledig toepassen en een voorbeeldige, inspirerende functie verwerven, krijgen een Good Food-label toegekend. In mei 2018 hadden reeds 29 kantines dit label; men verwacht dus dat de doelstelling van 40 kantines met een label tegen 2020 snel bereikt zal zijn. Het gaat echter in hoofdzaak om crèches en

bedrijfskantines; tot nu toe hebben slechts twee schoolkantines het label verworven. Tijdens de volgende communicatiecampagnes zal het accent op deze doelgroep moeten worden gelegd.

Sinds 2008 werden 199 instellingen bereikt met de opleidingen, de begeleiding door de helpdesk (68 sinds 2015), wat overeenstemt met 18,68 miljoen maaltijden per jaar, ofte 25,54% van de maaltijden in Brussel (sinds 2015: 6,9 miljoen maaltijden per jaar, ofte 9,4% van de geserveerde maaltijden in Brussel per jaar).

Wat de scholen betreft, stellen we vast dat slechts 15% van de instellingen die warme maaltijden aanbieden over een eigen keuken beschikt; de rest laat bereide maaltijden leveren.

Het aantal leerlingen dat warme maaltijden gebruikt ligt momenteel zeer laag (25% van de leerlingen in het basisonderwijs, 15% in het secundair), waardoor de impact van de inspanningen voor de kantines beperkt is en er ook moet worden gewerkt aan de rest van het voedingsaanbod op school. Het Good Food-programma zal zich moeten aanpassen aan deze werkelijkheid en de opleidingen zullen rekening moeten houden met deze factor.

In het algemeen kunnen we stellen dat de meest voluntaristische kantines grotendeels reeds aan het begeleidingsproces deelnemen. Gezien de bereikte resultaten en het geleverde bewijs, en gezien het gewicht van de kantines die de Good Food-criteria naleven, lijkt het moment gekomen om de toepassing van deze criteria verplicht te maken. Wetende dat het Gewest momenteel de invoering overweegt van een ordonnantie “betreffende de voorbeeldfunctie van de overheid inzake het milieu” die thematische criteria zou omvatten, onder meer rond duurzame voeding (momenteel wordt deze tekst opgesteld), zal Good Food zich op het juridische kader beroepen om criteria voor duurzame voeding op te leggen aan de overheidskantines. Tegelijk zal de haalbaarheid van het opstellen van een juridisch kader dat voor alle kantines geldt (niet enkel voor de overheidskantines) worden bestudeerd.

Ook al ontbreekt het ons nog aan nauwkeurige cijfers om de doelstellingen te evalueren, sommige van de doelstellingen lijken halverwege reeds bereikt, zoals: *“100% van de overheidskantines past een of meer duurzaamheidscriteria toe” of “50% van de overheidskantines gebruikt minstens 5 biologische ingrediënten per maand.”*

De andere doelstellingen met betrekking tot de kantines kunnen evenwel nog niet geëvalueerd worden met de gegevens waarover we nu beschikken.

Tot nu toe heeft de strategie zich geconcentreerd op het vermogen van de kantines om duurzamere maaltijden te bestellen/te bereiden en tegelijk de consumenten te sensibiliseren. Steeds meer producenten of verwerkingsbedrijven drukken hun wens uit om aan deze vestigingen te leveren maar ondervinden meerdere hindernissen: procedure voor overheidsopdrachten, volumes van de bestellingen, weinig flexibiliteit in de producttypes ... De Good Food-strategie zal de ontwikkeling van circuits moeten steunen waarmee lokale producenten of verwerkingsbedrijven de Brusselse kantines kunnen bevoorraden.

Net als voor de kantines en na raadpleging van de horecasector, werd er een Good Food-label gelanceerd voor restaurants. In april 2018 ontvingen de 34 eerste restaurants het Good Food-label, goed voor 570.075 maaltijden per jaar. Een dertigtal restaurants wordt momenteel begeleid of heeft reeds interesse getoond om een kandidatuur dossier in te dienen om een label te verkrijgen. Het systeem (begeleiding, helpdesk, procedure ...) is een variant op die van het label voor kantines, aangepast aan de realiteit van de sector. Hoewel deze eerste gelabelde restaurants reeds werk maakten van een aanpak voor duurzame voeding, kon men dankzij het label een aantal praktijken verbeteren. De uitdaging van de verandering van de menu's zal duidelijker merkbaar zijn bij de volgende kandidaten. Ondanks dat we niet ver kunnen terugblikken om de ervaringen van de klanten te evalueren, lijkt de eerste feedback toch positief. De uitdaging bestaat er nu in de kring van de reeds “overtuigde” restaurants te vergroten en van het Good Food-restaurantlabel een keuzecriterium te maken voor de klant.

De doelstelling van de strategie was om tegen 2020 aan 50 vestigingen te raken die een Good Food-benadering zouden volgen. Gezien de eerste resultaten en de grote interesse, kan deze doelstelling volgens ons naar boven worden herzien.

Dankzij de begeleiding voor het verkrijgen van een Good Food-label hebben we vastgesteld dat bijna geen enkele restauranthouder de huidige reglementering over communicatie rond bioproducten kent. Om hier iets aan te doen zal de sector moeten worden geïnformeerd over de na te leven normen en regels inzake bio-certificering.

De criteria van het Good Food-label (voor restaurants en kantines) zijn momenteel voornamelijk milieucriteria, terwijl de Good Food-strategie meer systemische doelstellingen inzake duurzaamheid beoogt. De sociale en economische dimensie zullen moeten worden geïntegreerd in de herziening van de criteria voor de labels, net als de dimensie dierenwelzijn en gezondheid (zie Actielijn 7).

Distributie

Voor de handelssector wil de Good Food-strategie werken aan de overgang van alle modellen, zowel van de grote distributeurs als van de kleinere spelers die met korte circuits werken. Beide systemen zijn immers complementair. Een engagementsverklaring van de handelssector werd begin mei 2018 ondertekend door UNIZO, COMEOS, UCM, APSIA en de Minister voor Leefmilieu, om het aanbod van lokale, biologische en seizoensgebonden producten in de supermarkten te verhogen. De vier federaties die de verklaring hebben ondertekend verbinden zich ertoe duurzame producten die de Good Food-principes naleven (lokale/Belgische/seizoensgebonden producten, alternatieven voor dierlijke eiwitten, producten met biolabel, fairtrade-producten ...) te valoriseren in de handelszaken die bij hen lid zijn. Comeos verbindt zich er ook toe een jaarlijkse enquête te houden bij zijn leden over het aandeel verse Belgische/lokale producten die in de aangesloten winkels worden verkocht.

Daarnaast worden meer alternatieve systemen zoals het SAGAL-netwerk of de BeesCoop ondersteund door Good Food, zodat Brusselaars beschikken over een Good Food-aanbod dat overeenstemt met gevarieerde consumentenprofielen. Deze alternatieve systemen kennen een succes: er zijn momenteel 70 SAGAL-groepen in Brussel en de BeesCoop, die meer dan 2000 coöperanten telt, heeft reeds drie gelijkaardige projecten in het BHG geïnspireerd en nog drie andere in België.

We stellen vast dat hun sector de afgelopen jaren een sterke bloei kende: meer dan de helft van het honderdtal Brusselse zaken die producten uit korte circuits verkopen, opende de afgelopen 7 jaar de deuren.

Om de toegankelijkheid van Good Food voor iedereen te bevorderen, werden zeven sociale kruideniers gesteund om verse en biologische producten, peulvruchten ... in hun productgamma op te nemen.

Om de toegankelijkheid van duurzame voeding te verzekeren, zal Good Food de ontwikkeling van verkooppunten moeten steunen in wijken die momenteel slecht bevoorraad zijn. Via de studie over de korte circuits kon een inventaris van de Brusselse handelszaken worden opgesteld. Daaruit bleek dat de gemeenten Jette, Evere en Sint-Joost zeer weinig (of helemaal niet) bevoorraad worden met producten uit korte circuits. Men moet ook de diversificatie van de verkoopstructuren stimuleren, met een aangepast aankoopbeleid om te voldoen aan de verschillende profielen en keuzemogelijkheden te bieden aan elk type consument. Men zou een benadering per wijk kunnen overwegen, met naast de steun voor de ontwikkeling van een nieuw aanbod, begeleiding van de burgers in de wijk om vraag en aanbod te verenigen (zie Actielijn 3).

Maar hoewel deze groei hoopgevend is en Good Food de vraag naar kantines, restaurants en handelszaken met lokale producten stimuleert, zijn de problemen met de stedelijke logistiek nog niet opgelost: mobiliteitsproblemen, gebrek aan afzetpunten om de leveringen te vergemakkelijken, weinig optimale ladingen, voorraadproblemen voor bepaalde producten ... Bovendien ontbreekt het de producenten die twijfelen om de Brusselse markt te betreden aan informatie over de vraag bij de Brusselaars, aan contacten om samenwerkingsverbanden op te zetten ... Er zijn een aantal projecten inzake stadslogistiek voor voedingsproducten in ontwikkeling, maar het gaat slechts om kleine volumes.

Tot nu toe lag de nadruk op de verkoop van de stadsproductie in Brussel en niet zozeer op de heroriëntatie van de productie in de rand naar Brussel. Deze maatregel moet een van de prioriteiten worden voor het tweede deel van de strategie. Er zullen partnerschappen met Vlaams- en Waals-Brabant geformaliseerd moeten worden om de toegang van deze productie tot de Brusselse markt te vergemakkelijken.

De logistiek blijft dus een belangrijke uitdaging voor de sector. Good Food zal de ontwikkeling van oplossingen moeten stimuleren voor het opheffen van hindernissen voor de bevoorrading van Brusselse verkooppunten: steun bij de invoering van distributieplatformen, marktstudie, werkgroep om projecten met meerdere spelers te stimuleren ... Dit gebeurt ideaal gezien samen met Hub, het Brusselse agentschap voor ondernemingen.

Twee doelstellingen in verband met de voedingsdistributie kunnen in dit stadium niet geëvalueerd worden, aangezien er cijfers ontbreken over het Good Food-aanbod op de markten die door de

gemeenten worden beheerd, en over de handelsoppervlakte die aan Belgische producten (groenten, fruit, vlees) wordt besteed in de supermarkten.

Drie doelstellingen lijken evenwel reeds bereikt of zullen het binnenkort zijn. Bedoeling was immers “een stijging van 20% van de omzet van de korte circuits” te bereiken, maar we stellen een toename van de omzet van de korte circuits met 76% vast tussen 2014 en 2016¹⁵.

Een ander doel was om “de omzet uit de verkoop van producten afkomstig van de biologische landbouw in Brussel met 30% te doen toenemen”. Deze doelstelling is bijna bereikt. We stellen tussen 2014 en 2016 in België een toename van 26% vast van de omzet van producten uit de biologische landbouw. (Brusselse gegevens zijn niet beschikbaar.)

Een andere doelstelling ten slotte was dat “40% van de lokale kruideniers verse groenten en fruit zou aanbieden, waarvan de meerderheid van Belgische herkomst is”. Op basis van de cijfers waarover we beschikken, bieden 10 van de 11 sociale kruideniers in Brussel verse groenten en fruit aan. Slechts vier kruideniers bieden regelmatig biologische groenten en fruit aan. De herkomst van de producten in kwestie kon niet worden bepaald.

In de oorspronkelijke doelstellingen van de strategie was ook voorzien om tegen 2020 een stijging van 20% te bereiken van de handelsoppervlakte voor Belgische producten (groenten, fruit en vlees) in de grootwarenhuizen. De handelsoppervlakte lijkt zeer moeilijk te evalueren maar er zijn wel gegevens over de omzet beschikbaar. Op basis van de cijfers van Comeos die werden vergaard bij de grootwarenhuizen, is tussen 85 en 91% van het vlees, 84% van de melk en 76% van de verkochte eieren Belgisch. Ook al zijn de cijfers hoopgevend, er is nog heel wat ruimte voor verbetering voor de groenten (momenteel is 64% van de groenten Belgisch) en het fruit (55% van de appels zijn Belgisch).

Verwerking

Voor de verwerkingssector werden maar weinig acties ontwikkeld. De prioriteit lag op de ondersteuning van innovatieve projecten voor de verwerking van onverkochte voedingswaren. De verwerkingsbedrijven die werden bereikt met de Good Food-acties zijn voornamelijk nieuwe ondernemers die reeds een duurzame aanpak volgen. Voor de komende acties zal men bij de Good Food-overgang ook bestaande ondernemingen moeten betrekken. Een samenwerkingsakkoord met de voedingsindustrie lijkt relevant om te komen tot concrete acties voor de begeleiding van de overgang van de sector. (De FEVIA telt ongeveer 200 Brusselse leden, waarvan 90% kmo's.)

Deze samenwerking kan draaien rond opleidingen over de Good Food-principes voor de leden, de vermindering van de voedselverspilling, de promotie van Belgische grondstoffen ...

Anderzijds, om de ontwikkeling van Brusselse verwerkingsactiviteiten te stimuleren, zal het gewest de creatie van gedeelde keukens (en andere Food Labs) moeten ondersteunen, alsook het delen van het nodige professionele materiaal voor de verwerking.

Als besluit kunnen we stellen dat halverwege de Good Food-strategie de overgang in werking is gezet voor een deel van het aanbod. Dat blijkt uit het aantal nieuwe handelsactiviteiten in de distributie, de aantrekking van de Good Food-labels, het aantal projecten voor duurzame voeding in

¹⁵ Coduco, “Etude de marché de la good food en circuits-court BtoC”, 2018

de projectoproepen en de begeleiding voor de economische uitbreiding in Brussel. Ze vormen de kiemen voor nieuwe modellen die meer overeenstemmen met de doelstellingen van de Good Food-strategie. Nu moeten ook nog de bestaande ondernemingen mee worden betrokken bij deze overgang, en in het bijzonder grote spelers die voor een belangrijk hefboomeffect kunnen zorgen.

In het licht van deze positieve evolutie bestaat de rol van het Gewest erin te verzekeren dat dit aanbod toegankelijk is voor alle doelgroepen en goed verspreid is over het volledige Gewest. Good Food draagt bij tot de steun van subsidies/begeleiding/ontwikkeling van hulpmiddelen voor Brusselse ondernemers in alle sectoren om de projecten te consolideren, in overeenstemming met de principes van de strategie.

De studies over de veranderende consumptiewijzen en de ervaringen van de spelers op het terrein tonen aan dat de keuzecontext (type handelszaak, aantal referenties, marketingboodschappen ...) een grote invloed heeft op de consumptie, vooral voor de meest kwetsbare bevolkingsgroepen. Om die reden zal Good Food nog meer steun moeten bieden voor de ontwikkeling van gevarieerde verkoopstructuren en een volledige dekking van het Gewest. Momenteel bieden sommige gemeenten een te groot Good Food-aanbod, zoals Elsene, terwijl er bijna geen aanbod is in andere gemeenten zoals Laken, Evere en Sint-Joost. Men zou een benadering per wijk moeten overwegen, met naast de steun voor de ontwikkeling van een nieuw aanbod, de begeleiding van de burgers in de wijk om vraag en aanbod te verenigen. De efficiëntie van deze gekoppelde benadering (vraag en aanbod) zal moeten worden getest met meerdere proefprojecten in specifieke wijken. Tegelijk moet men, zonder dat men hoeft te wachten tot alle consumenten experts ter zake worden, de handelszaken aanmoedigen om te communiceren over de herkomst van de producten en de productiewijzen, met het oog op meer transparantie.

De overgang van het voedingsaanbod naar meer duurzaamheid is een zeer complex proces, dat momenteel loopt, en waarbij iedereen andere gevoeligheden heeft. Good Food moet worden gezien als een hulpmiddel, een steuntje in de rug om meer te doen voor duurzaamheid. Het heeft echter niet de intentie om de markt op te splitsen in wat wel en wat niet Good Food is. In een landschap dat steeds meer wordt opgesplitst, wil Good Food de Brusselaars een kader bieden voor een duidelijker zicht in de materie.

Tot nu toe heeft de Good Food-strategie zich toegespitst op elke afzonderlijke schakel van de keten, op onafhankelijke wijze, in de hoop voldoende solide activiteiten te realiseren en voldoende grote volumes te bereiken zodat duurzame voeding niet langer als een nichesector wordt gezien. Nu, wetende dat elke sector een groeitraject heeft afgelegd, moet de creatie van circuits en de links tussen alle activiteiten worden ondersteund: de stedelijke en peri-urbane productie en de verwerking oriënteren naar de kantines, restaurants, Brusselse handelszaken; de creatie steunen van activiteiten die specifiek voldoen aan de behoeften van de kantines en restaurants; samenwerkingsverbanden en projecten met meerdere spelers bevorderen ... om de overgang van het aanbod op een globale, coherente wijze te benaderen.

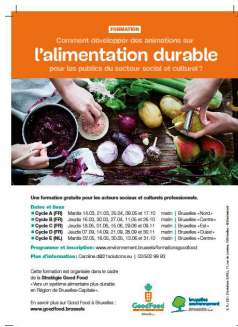
ACTIELIJN 3: BEGELEIDING VAN DE OVERGANG VAN DE VRAAG VOOR IEDEREEN

De begeleiding van de overgang van de vraag betreft langs de ene kant huishoudens en langs de andere kant de scholen. Ze berust in het bijzonder op de ontwikkeling van de voedingscultuur, via de communicatieacties in Actielijn 4.

De burgers en gezinnen begeleiden naar een overgang in hun voedingspraktijken

Wat de **huishoudens** betreft, berust de strategie voor een groot deel op de bestaande, reeds actieve spelers op het terrein, die ondersteund moeten worden. Tijdens de eerste twee jaar van de implementatie heeft men ook regionale proefprojecten kunnen starten. Op basis daarvan werden aangepaste projecten gestart, met een gloednieuwe dienst (sinds mei 2018) voor steun aan huishoudens, de *facilitator relais* genaamd, die informatie-, opleidings- en begeleidingsdiensten verenigt op maat van de lokale spelers. Heel wat acties zijn nog maar net begonnen. Het ingevoerde model heeft dus nog geen effect geproduceerd en moet dus nog worden gevalideerd na een volledig jaar.

Dankzij de steun van verenigingsspelers die reeds actief zijn in Brussel en al lange tijd werken rond de sensibilisering van de huishoudens op gewestelijk niveau ("Rencontres des Continents", EVA ...) heeft men via de strategie een grotere hoeveelheid activiteiten kunnen organiseren en dus meer personen kunnen bereiken. Dankzij verschillende projectoproepen heeft men ook 63 projecten rond de vraag naar duurzame voeding kunnen ondersteunen sinds eind 2015. Heel wat projecten maken het mogelijk te werken met doelgroepen met een uiteenlopende sociale en culturele achtergrond, met als begunstigden bijvoorbeeld de sociale kruideniers of de gebruikers van het OCMW.

We schatten dat via de Good Food-projecten ongeveer **7.000 personen** per jaar concreet gesensibiliseerd konden worden of werden opgeleid inzake duurzame voeding. Daarnaast konden nog heel wat meer personen gewoon bereikt worden.

Globaal gezien stellen we ten opzichte van de doelstellingen in de strategie het volgende vast¹⁶:

- de negatieve perceptie van de bevolking over de dure prijzen van duurzame voeding neemt af;
- de consumptie van groenten en fruit neemt toe;
- de consumptie van vlees neemt in het algemeen af (43% van de bevolking zegt minder vlees te eten; vaststelling van werkelijke vermindering van 9%¹⁷ per persoon tussen 2014 en 2018);

¹⁶ Alle gegevens zijn afkomstig van de peiling van Sonecom rond Good Food in april 2018, tenzij anders vermeld.

¹⁷ GFK, 2018

- steeds meer mensen nuttigen op zijn minst eenmaal per week een vegetarische maaltijd (26%); er zouden nu 11% veganisten, bijna-veganisten, vegetariërs of bijna-vegetariërs zijn, met gedragingen die veel ambitieuzer zijn dan slechts eenmaal per week vegetarisch eten.

Meer dan 70% van de bevolking verklaart reeds de volgende zaken te doen:

- De consumptie van groenten en fruit verhogen (1e plaats in de voornemens om te veranderen).
- Verse producten consumeren.
- Minder verspillen.
- Belgische producten kopen.
- Seizoensproducten kopen in België.

Uiteindelijk verklaart één Brusselaar op de drie dat hij de voorbije twee jaar zijn voedingsgewoonten heeft gewijzigd en 5% van de bevolking verklaart in 2017 te hebben deelgenomen aan een activiteit/opleiding/project ... rond duurzame voeding en/of duurzame productie.

De uitvoering van de strategie was tussen 2015 en 2018 sterk gebaseerd op de bevordering van individuele gedragsveranderingen. Voor de gevoerde acties werk sterk gerekend op de individuele verantwoordelijkheid. Maar dit beleid heeft zijn beperkingen, met name indien de “aankoopcontext” (toegankelijkheid van het aanbod, zowel geografisch als cultureel) niet (of niet voldoende/niet overal) evolueert, vooral met betrekking tot de meer kwetsbare doelgroepen, die vaak ook in wijken wonen waar minder winkels met een aangepast aanbod zijn.

Er moet dus een nieuwe, meer systemische aanpak worden gevolgd, die rekening houdt met de burger in zijn context, en dus niet uitsluitend op individuele gedragsveranderingen gericht is.

Het idee is dus om verder te werken aan de individuele gedragsveranderingen van de minder kwetsbare doelgroepen, waarvoor de veranderingen gemakkelijker te verwezenlijken zijn in de huidige context, om beetje bij beetje een kritieke massa te bereiken waardoor de vraag en dus het aanbod kunnen worden omgeschakeld. Daarnaast moet men zich concentreren op een territoriale benadering (met alle doelgroepen van die territoria), om er te werken aan de overgang van vraag en aanbod (methodes van *community organising*).

In ieder geval moet er verder worden gewerkt aan de informatie en sensibilisering, want gedragsveranderingen zijn per definitie langzaam. En daarvoor is het duidelijk dat er meer moet worden samengewerkt in synergie met het sociale milieu en de gezondheidszorg.

Een andere noodzaak: de groep van deskundigen activeren rond de gedragsveranderingen van specifieke doelgroepen met de hulp van de spelers op het terrein (onder meer op het vlak van educatie), die expert zijn in hun sector; met de spelers belast met het doorgeven van de specifieke behoeften van hun sectoren via contactpunten; of zelfs met de rechtstreeks aanwezige doelgroepen.

De feedback op het terrein toont ook het belang aan van de voorwaarden om een synergie/samenwerking tussen de Brusselse spelers mogelijk te maken, met name op het vlak van opleidingen en begeleiding: invoering van coördinatie, een plek om ideeën uit te wisselen, de procedures voor opdrachten aanpassen aan samenwerkingsverbanden, onderzoeken of het relevant is om gebruik te maken van openbare aanbestedingen in plaats van individuele subsidies ...

Wat de tools betreft, wordt de relevantie van een gewestelijke kit in vraag gesteld door de spelers op het terrein, die het eerder nuttig vinden om aandacht te hebben voor de specifieke behoeften van de specifieke doelgroepen. We moeten vertrekken van wat er bestaat en samen met de spelers verder bouwen. We moeten ons ook beroepen op andere invalshoeken dan het milieu voor deze tools

(gezondheidszorg, sociaal werk). Als we een territoriale werkwijze ontwikkelen, per wijk (zie verder), dan is het ook logisch om hulpmiddelen per wijk te ontwikkelen.

Bewustmaking van de toekomstige generaties

Wat het **schoolpubliek** betreft, leidt het pedagogische programma in het Brussels Gewest om toekomstige generaties bewust te maken van duurzame voeding tot mooie resultaten qua gesensibiliseerde kinderen en concrete acties. Dit programma is continu, evolueert en wordt elk jaar bijgewerkt op basis van de feedback van de verschillende spelers. Hierdoor kan men zich aanpassen aan de behoeften van de scholen en beantwoorden aan de evoluties van het thema “duurzame voeding”. Het aanbod is zodanig samengesteld dat scholen zich kunnen inschrijven in een evolutief proces voor meer zelfstandigheid.

Het programma bestaat in hoofdzaak uit animaties in klassen, de begeleiding van schoolprojecten, pedagogische hulpmiddelen, opleidingen, het “Bubble”-netwerk (het netwerk van Brusselse scholen in actie voor het milieu), occasionele “campagnes”, animaties door verenigingen voor Milieueducatie en het Ecoschool-label.

De resultaten tonen aan dat de vraag naar begeleiding van projecten en animaties niet afneemt in de loop der tijd en dat heel wat scholen op duurzame wijze voedings- en moestuinprojecten invoeren. Uit de tellingen blijkt dat 14% van de vestigingen in het verplichte Frans- en Nederlandstalige onderwijs in het Brussels Gewest tussen het schooljaar 2015/2016 en 2017/2018 heeft deelgenomen aan een project over voeding (buiten subsidies; het gaat om ongeveer 30% als we ook de gesubsidieerde projecten meetellen).

De strategie voorziet dat in 2020 10% van de Brusselse leerlingen deelneemt aan een pedagogische activiteit in verband met duurzame voeding. Sinds het schooljaar 2015/2016 hebben maar liefst 100 verschillende scholen op zijn minst één animatie gehad. Gemiddeld worden **37.350 leerlingen/jaar** rechtstreeks gesensibiliseerd rond voeding via het bestaande programma. Dat is dus ongeveer 14% van de scholen of **17% van de leerlingen** van het Brussels Gewest (verplicht Frans- en Nederlandstalig onderwijs). Meer nog, volgens een peiling in 2018 bij alle scholen (al dan niet begeleid via het programma), zegt een ruime meerderheid van de scholen (meer dan 70%) de afgelopen twee jaar op zijn minst één actie of sensibiliseringsproject te hebben gevoerd rond het thema voeding, hoewel het in de eerste plaats voornamelijk om gezonde eerder dan duurzame voeding gaat.

“La petite épicerie”, Institut de la Vierge fidèle, Schaarbeek

Kleuterschool la Marolle, Brussel

De Good food-strategie focust op de eerste plaats op moestuinen in scholen. Ze beoogt de begeleiding van 10 nieuwe schoolmoestuinen per jaar, samen met de follow-up van de moestuinen die de voorbije jaren werden gesteund. De ontwikkeling van de moestuinen gaat samen met een ware integratie van het project in de dagelijkse activiteiten van de scholen, maar de doelstelling is uiteraard eerder pedagogisch dan productiegericht. De scholen ontvangen een beurs en technische en pedagogische begeleiding. De leerkrachten krijgen een opleiding (ongeveer 80 personen opgeleid per schooljaar).

Tussen januari 2016 en januari 2018 (3 schooljaren), **werden er 84 nieuwe moestuinen ingericht door scholen**, veel meer dan in de strategie voorzien was voor deze periode.

Volgens een peiling bij de scholen in 2018¹⁸, wil 95% verder gaan met hun moestuin. Voor bijna 60% van de scholen heeft de moestuin enkel een pedagogisch doel, maar in 40% van de scholen worden er met de productie kookactiviteiten en vieruurtjes georganiseerd. Er zijn schoolmoestuinen in alle gemeenten, vooral in het basisonderwijs (85% van de moestuinen, versus 15% van de moestuinen in het secundair).

De ontwikkelde en bijgewerkte pedagogische hulpmiddelen kennen ook nog altijd veel succes. Zo werden er van het pedagogisch dossier rond voeding bijna 3.000 exemplaren verspreid sinds 2015. Volgens de scholen zijn deze hulpmiddelen voor hen het nuttigst om sensibiliseringsacties rond voeding te houden (interesse bij 85% van de scholen, tegenover 84% voor de begeleiding van de kantines).

Er zijn een aantal proefprojecten geweest die op tieners of ouders gericht waren, om het programma te versterken. Deze pijler zal moeten worden uitgebreid. De BEL-expo, die begin 2018 werd ingehuldigd en die zich voornamelijk op kinderen van 8 tot 12 jaar en op gezinnen richt, telt verschillende modules over voeding, waarmee ook de ouders bereikt kunnen worden.

De context is duidelijk gunstig voor voeding in scholen. Gezien de constante vernieuwing van de leerlingen maar ook het personeelsverloop bij de onderwijzers en directies, moet de continuïteit van dit pedagogische aanbod versterkt worden.

Gezien er slechts zeer weinig warme maaltijden worden genuttigd (25% van de kinderen in het basisonderwijs, 15% in het secundair), moet er ook op ruimere wijze aan voeding in scholen worden gewerkt, met acties rond tussendoortjes en brooddozen, en sensibilisering rond andere eetgewoonten buiten de school. Hoewel fundamenteel gezien de sensibilisering van de onderwijzers/ouders cruciaal is, zal men in het secundair eerder projecten moeten voorstellen die de leerlingen verantwoordelijk stellen om gedragsveranderingen teweeg te brengen.

Ten slotte is men gestart met een samenwerkingsverband tussen de verschillende spelers die de Brusselse scholen bereiken: spelers in de domeinen van het onderwijs, de gezondheidszorg en het milieu, die allemaal samenwerken rond het thema voeding (Werkgroep voedingsbeheer). Dit moet leiden tot meer coherentie in de verschillende acties van de spelers die de scholen bereiken en zo het programma geloofwaardiger maken voor scholen. Voor de verdere uitvoering van de strategie moet de werkgroep worden versterkt voor meer synergieën, en meer concreet meer coherentie (met name voor het bestek), meer uitwisselingen (van gegevens, studies, hulpmiddelen), en indien mogelijk partnerschappen rond steunmiddelen (projectoproepen) en opleidingen.

¹⁸ Sonecom, Good Food-enquête bij Brusselse scholen, juni 2018

Maar het werk in deze instanties heeft zijn beperkingen aangetoond. Tegelijk moet men rechtstreeks de voornaamste spelers bereiken die andere organisatorische machten vertegenwoordigen, en bijvoorbeeld ook de spelers van het vrije net bereiken.

Er moeten projecten met een voorbeeldfunctie worden ontwikkeld die de scholen aanduiden als aanspreekpunt voor duurzame voeding in de wijk, in lijn met de territoriale dynamiek die in het algemeen moet worden ontwikkeld op het niveau van vraag en aanbod, en de verspreiding van deze projecten verzekeren.

Hoewel fundamenteel gezien de sensibilisering van de onderwijzers/ouders cruciaal is, zal men in het secundair eerder projecten moeten voorstellen die de leerlingen verantwoordelijk stellen om gedragsveranderingen teweeg te brengen.

Wat de prioriteiten betreft, lijkt de strijd tegen voedselverspilling qua impact het belangrijkste, bij voorkeur met een geïntegreerde aanpak (pedagogie/beheer).

Het ritme van de steun voor nieuwe schoolmoestuinen zou kunnen worden verminderd om middelen vrij te maken voor de bovenvermelde prioriteiten.

ACTIELIJN 4: ONTWIKKELING VAN EEN DUURZAME, AANTREKKELIJKE "GOOD FOOD"-VOEDSEL CULTUUR

Actielijn 4 beoogt de ontwikkeling van een duurzame, aantrekkelijke "Good Food"-voedselcultuur: een cultuur die voortvloeit uit de acties van vele initiatiefnemers van lokale projecten die zich tot een breed publiek richten; een cultuur waarmee alle uiteenlopende acties kunnen worden omvat in één enkele globale overgangsbeweging voor de opkomst en replicatie van realisaties met aantoonbare resultaten.

De meeste ingevoerde hulpmiddelen voor de implementatie van een "Good Food"-cultuur zijn zeer recent en bieden globaal gezien potentieel en relevantie, maar er is meer tijd nodig om hun de gewenste omvang en zichtbaarheid te geven.

De portaalsite www.goodfood.brussels kent bijvoorbeeld een groot succes, met meer dan 300.000¹⁹ bezochte pagina's sinds de oprichting in 2016. Momenteel wordt er gewerkt aan de verrijking van de inhoud, maar hij zou meer naamsbekendheid moeten hebben buiten de periodes met communicatiecampagnes. Sinds de gids online werd geplaatst, is zijn succes nog toegenomen: sinds begin 2018 telt hij zo'n 2.600 bezoekers/maand. De website "Recepten 4 Seizoen" (www.recepten4seizoenen.be) kent nog meer succes: meer dan 7.800 bezoekers per maand in 2017. Er is echt veel vraag naar informatie over de seizoenskalender voor groenten en fruit, want in 2016/2017 werden er ook nog eens meer dan 20.000 papieren exemplaren van verspreid.

Portaalsite Good Food: www.goodfood.brussels.nl

Om bij de dragen aan de informatie werden nog andere hulpmiddelen ontwikkeld: publicaties, video's, aanwezigheid op het terrein ... De driemaandelijks elektronische nieuwsbrief voor gezinnen telt bijvoorbeeld meer dan 5.000 abonnees, en de videoclip die Pang voor Good Food maakte over zelfproductie werd 47.000 keer bekeken.

Ongeveer de helft van de Brusselaars verklaart goed geïnformeerd te zijn om duurzamer te eten, maar 28% verklaart slecht of zeer slecht geïnformeerd te zijn. De hoogopgeleide groepen en 65+'ers achten zichzelf het best geïnformeerd.

¹⁹ De bronnen van de gecijferde gegevens voor Actielijn 4 zijn hetzij de opdrachtverslagen over de projecten van LB, hetzij de peiling bij het brede publiek (Sonecom, april 2018).

De algemene optiek van de communicatie in de strategie kan worden uitgedrukt als een “globale campagne langs lokale weg”. Het is op basis van de lokale spelers en hun identificatie met de Good Food-strategie dat het concept bestaat. Het is ook op basis van dit principe dat de campagnes rond activiteiten met open deuren op lokaal niveau (de “Good Food-ontmoetingen”) werden ontwikkeld, samen met de ondersteuning van/deelname aan lokale evenementen.

De “Good Food-ontmoetingen”, die evenementen omvatten waarbij projecten van spelers op het terrein in de kijker staan, worden goed bijgewoond door de projectleiders (52 activiteiten in 2016, 75 in 2017, en meer dan 100 gepland in 2018), maar er zijn nog niet voldoende bezoekers.

De communicatiecampagnes daarentegen kennen een breed bereik (die van 2016 werd door 1/3 van de Brusselaars gezien; 4% heeft na de campagne een actie ondernomen).

De editie voor 2018 houdt rekening met de aanbevelingen na de acties van 2016 en 2017.

Het “Good Food”-concept kent globaal gezien een goede bekendheid, aangezien het na 2,5 jaar bij 15% van de Brusselse bevolking gekend is (proportioneel gezien opnieuw meer bij de leeftijdsgroep 45-54 en hoogopgeleide inwoners, minder bij jongeren).

1 Brusselaar op 10 heeft het Good Food-logo gezien en kan het correct identificeren. Zij beschouwen Good Food in de eerste plaats als een project/concept dat spelers verenigt en lokale acties steunt en opstart. De steun van projecten op het terrein via projectoproepen is inderdaad een van de belangrijkste huidige pijlers van de strategie.

Hoewel de bekendheid bij het grote publiek goed is, stellen we vast dat sommige van de betrokken actoren een gebrek aan geloofwaardigheid zien in bepaalde aspecten van de strategie in verband met de algemene gewestelijke beleidslijnen (vooral de doelstelling van de landbouwproductie, in het licht van de toenemende betonning en het verdwijnen van grond).

De kennis over duurzame voeding, de deelname aan acties rond dit onderwerp en gedragsveranderingen ter zake lijken beetje bij beetje positief te evolueren. Zo verklaart 5% van de Brusselse bevolking in 2017 te hebben deelgenomen aan een activiteit/opleiding/project in verband met duurzame voeding en/of voedselproductie; dat is dus de helft van de doelstelling voor 2020.

Bijna één Brusselaar op drie (31%) zegt ook de afgelopen twee jaar zijn gedrag op het vlak van voeding te hebben veranderd voor meer Good Food. Het zwakke punt blijft het weinig inclusieve aspect van Good Food: jongeren (na school) en met name de meest “kwetsbare” groepen worden minder goed bereikt.

Deze acties betreffen voornamelijk het brede publiek. Wat professionals betreft, werd het Good Food-concept voornamelijk verspreid via de labels (kantines en restaurants) en de portaalsite (met onder meer de Good Food-criteria voor handelszaken). Er zijn momenteel geen gegevens beschikbaar over de bekendheid. De strategie voorzag ook in informatiecentra. Er werden er

verschillende ontwikkeld, waaronder dat voor de facilitator stadslandbouw, dat voor de facilitator relais, en dat voor de kantines en restaurants. Ze kennen allemaal een groot succes.

Ten slotte werden bij de schoolgaande jeugd de afgelopen drie schooljaren 12% van de scholen en 17% van de leerlingen bereikt met projecten rond duurzame voeding. Daarmee zijn de doelstellingen dus reeds overtroffen. Voor de kantines zitten we echter aan 4% engagement sinds 2016 (8% sinds 2008); voor de restaurants zitten we aan 7%.

Een nieuwe cultuur invoeren, een ander imago geven aan duurzamere voeding en zo de context van keuzemogelijkheden of gedragingen veranderen vergt tijd, herhaling en middelen. Men moet immers naamsbekendheid verwerven in een context die wordt gedomineerd door communicatie voor traditionele voeding, met vaak tegenstrijdige boodschappen.

Nieuwe projecten die in de tweede jaarhelft van 2018 gelanceerd zullen worden, zullen helpen sommige van de vastgestelde problemen op te lossen. In september 2018 werd bijvoorbeeld een Facebook-pagina geactiveerd. In de herfst van 2018 zal ook het netwerk van Good Food-ambassadeurs worden gelanceerd (langs de ene kant professionele ambassadeurs, langs de andere kant gezinnen/getuigen).

Deze acties zullen duidelijk bijdragen tot de totstandbrenging van een Good Food-cultuur bij uiteenlopende doelgroepen, via steeds concretere kanalen.

Het professionele doelpubliek moet via een meer ambitieuze communicatiestrategie bereikt worden.

Voor het vervolg is het dus essentieel dat er verder wordt gewerkt aan de realisaties, maar ook dat er meer synergieën en partnerschappen zijn: tussen de verschillende Good Food-projecten, met de spelers van de sociale sector, de gezondheidszorg ... Tegelijk is een diversificatie van de hulpmiddelen nodig om verschillende profielen te bereiken.

Gegevens tonen immers aan dat Good Food minder aanslaat bij jongeren en bij sociaal kwetsbare groepen. De “kwetsbare” profielen (volgens een index op basis van de gegevens “diploma, statuut, type woning, moeilijkheid om de eindjes aan elkaar te knopen, plaats waar ze boodschappen doen”) gaan minder vaak over tot actie, voelen zich minder goed geïnformeerd, hebben minder over Good Food gehoord en vinden vaker dat duurzame voeding duurder is. Ze doen ook minder aan zelfproductie. En dan is er nog de kwestie van de culturele diversiteit bovenop de sociale diversiteit. Leefmilieu Brussel is niet ideaal gepositioneerd om op zijn eentje al deze doelgroepen te bereiken, en beschikt ook niet over de middelen om dit te doen. Daarvoor is het essentieel om partnerschappen te ontwikkelen inzake communicatie over voeding, enerzijds met de spelers van de gezondheidszorg en sociale sector (zie Actielijn 3), anderzijds met de spelers op het terrein die projecten ontwikkelen (gemeenten, OCMW's, maar ook kantines, restaurants, lokale spelers, thematische spelers ...). Dit is niet alleen noodzakelijk om projecten te bedenken maar ook met het oog op de lokale sensibilisering en op het vlak van de thematische communicatie (bv. Ligue des familles), om communicatiepartners te zijn (aanwezig zijn bij lokale ondersteuning, van partners).

Het werk rond de toepassing en verspreiding van de beste praktijken is per definitie nooit voltooid. Er moeten regelmatige menselijke en financiële middelen aan besteed worden.

De strategie voorziet in de aanvulling van de “regionale campagnes via de lokale weg”, geconcretiseerd door de “Good Food-ontmoetingen”, via thematische campagnes (over de promotie van de lokale productie, de vermindering van de vleesconsumptie, de strijd tegen voedselverspilling). Gezien de beschikbare middelen, is het onmogelijk om alle opgesomde campagnes te realiseren. De Good Food-communicatie kiest er momenteel voor om zich toe te spitsen op de promotie van projecten van lokale spelers tijdens opendeurdagen. Er zijn dus geen middelen voor grootschalige

thematische campagnes. Het is echter noodzakelijk om grote campagnes te voeren, vooral over voedselverspilling. Er zouden bijkomende middelen moeten worden vrijgemaakt.

ACTIELIJN 5: BEPERKING VAN VOEDSELVERSPILLING

Voedselverspilling is een transversale problematiek die alle schakels van de voedselketen treft:

- de productie, bv. lelijke groenten;
- de verwerking;
- de distributie en de kwestie van de onverkochte producten, die nog eetbaar en bruikbaar zijn;
- de bereiding van maaltijden in kantines, restaurants;
- thuis.

De acties van de Good Food-strategie voor de beperking van voedselverspilling zijn meestal geïntegreerd in acties rond het voedingsaanbod (in kantines, restaurants), rond consumptie (van gezinnen, kinderen op school), of rond de onverkochte producten van winkels. De strijd tegen voedselverspilling is overigens een goed vertrekpunt om het te hebben over duurzame voeding in zijn geheel. Het is via die weg dat bepaalde scholen of kantines een meer uitgebreide aanpak gaan volgen. Good Food en Zero Waste-acties (van het HABP) vullen elkaar aan en werken in synergie met elkaar, bv. via gemeenschappelijke projectoproepen, de integratie van optionele “zero waste”-criteria in Good Food-labels voor kantines en restaurants ...

In de hiërarchie van de strijd tegen voedselverspilling gaat de prioriteit naar de vermindering van de verspilling aan de bron, en naar de valorisatie van de overschotten voor menselijke consumptie.

Om verspilling aan de bron tegen te gaan, moet men voor elke doelgroep begrijpen welke voedingspraktijken tot voedselverspilling leiden. Voor sommige spelers is verspilling te wijten aan een gebrek aan informatie of opleiding; voor anderen is het een gebrek aan planning ... De uitgevoerde acties zijn dus specifiek voor de beoogde doelgroepen en profielen.

Zo zijn er de uitgevoerde of geprogrammeerde maatregelen met betrekking tot gezinnen, handelszaken, kantines en restaurants.

Voor sommige doelgroepen bestaat er reeds een zekere expertise, aangezien Leefmilieu Brussel er al meerdere jaren aan werkt (kantines, scholen, restaurants ...). Daar werden de actiehefbomen geïdentificeerd. Voor deze doelgroepen heeft Good Food concrete acties uitgevoerd (labels,

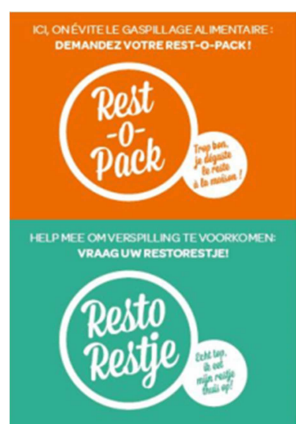

opleidingsprogramma, publicaties ...) die vaak geïntegreerd zijn in de acties met betrekking tot duurzame voeding in zijn geheel. De Good Food-labels voor kantines en restaurants omvatten elk criteria voor de vermindering van de voedselverspilling. Dit thema wordt benaderd in het opleidingsprogramma over kantines. Daarnaast wordt een gratis begeleiding op maat aangeboden aan grootkeukens (tot nu toe werden acht instellingen begeleid), en via workshops over vegetarisch koken en voedselverspilling konden zo'n 800 jongeren gesensibiliseerd worden.

Voor deze acties, beginnen we nu pas, na twee jaar, de eerste cijfers te zien om de impact te evalueren. De cijfers zijn nog zeer versnipperd en men kan er momenteel nog geen trends uit afleiden. Nieuwe resultaten worden begin 2019 verwacht.

Op basis van deze cijfers zal de volgende stap erin bestaan deze elementen in de marge te verbeteren en ze eventueel aan te vullen met andere acties om ze te versterken.

Er werd een actie rond voedselverspilling gelanceerd in restaurants om klanten ertoe aan te zetten hun restjes mee te nemen in een Restorestje.

Vitrinesticker

Restorestje 2017

Meer dan 150 restaurants hebben deelgenomen en hebben Restorestjes ontvangen, samen met communicatiemiddelen om hun klanten te sensibiliseren. Uit de evaluatie bleek dat 72% een vermindering van de voedselverspilling heeft vastgesteld, maar dat deze niet significant was (weinig dozen verdeeld en oorspronkelijk reeds weinig resten in de bordjes). De campagne had tot doel de praktijk te vereenvoudigen. De communicatiemiddelen (stickers en flyers) zijn nog altijd beschikbaar voor restauranthouders. Tijdens de campagne hebben meerdere restauranthouders laten weten dat het grootste deel van de verspilling in een restaurant in de keuken plaatsvindt, en niet in de borden van de klanten. Een criterium voor de kwantificering van de verspilling in de keuken zal moeten worden geïntegreerd in de criteria van het Good Food-restaurantlabel, zoals dat reeds het geval is voor de kantines.

Er werd tot nog toe geen enkele maatregel ingevoerd om de verspilling in ziekenhuizen tegen te gaan. Tot nu toe beschikten we over onvoldoende kennis over de particuliere context van deze zorginstellingen, noch over de oorzaken van de verspilling. Halfweg 2018 starten er twee proefprojecten om de werking van meerdere ziekenhuizen te analyseren, een aangepast actieplan te ontwikkelen en zijn impact op de vermindering van de verspilling te onderzoeken. Deze projecten zouden moeten leiden tot een verzameling aanbevelingen in een gids voor een groot aantal ziekenhuizen.

Voor andere doelgroepen zoals gezinnen en jongeren (buiten de scholen) is de situatie complexer aangezien de grote meerderheid van de bevolking reeds aangeeft minder voedsel te verspillen, maar dit blijkt niet uit de cijfers. Het aandeel van de voedselverspilling in vuilniszakken per bewoner lijkt stabiel sinds 2004; er is geen stijging maar ook geen daling.

Dit gezegd zijnde, momenteel wordt er geen enkele actie op gewestelijke schaal gevoerd. De gevoerde acties betreffen eerder steun voor lokale sensibiliseringsproducten zoals kookworkshops ... Als we prioriteit willen geven aan dit thema, zijn er aanzienlijke middelen nodig om meer lokale projecten en meer grootschalige projecten te steunen.

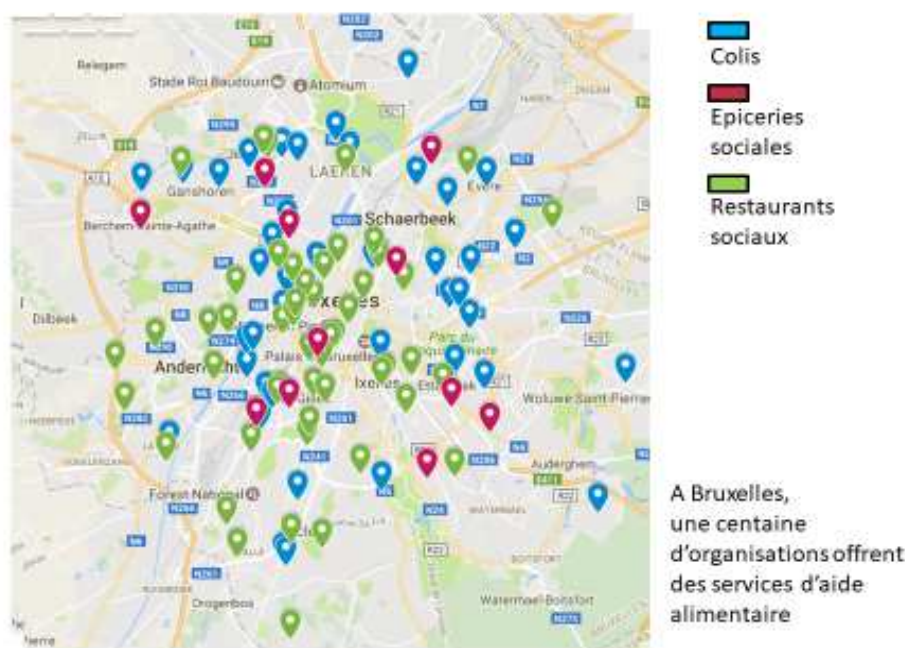
Er werd tot nog toe geen enkele maatregel ingevoerd om de voedselverspilling aan de bron tegen te gaan in winkels. In 2019 zal de projectoproep rond Zero Waste voor winkels en restaurants de strijd tegen voedselverspilling opnemen in de verschillende beoogde thema's. Door innovatieve projecten tegen voedselverspilling te steunen zal men goede praktijken kunnen opstellen die later kunnen worden toegepast bij een grotere hoeveelheid verkoopstructuren.

De komende maanden zal men de integratie van de doelstellingen voor de strijd tegen voedselverspilling moeten voortzetten in alle transversale Good Food-acties van Actielijn 2 (overgang van het aanbod) en Actielijn 3 (overgang van de vraag) die zich tot alle doelgroepen richten. Rekening

houdend met de milieu-impact van de voedselverspilling, is het prioritair dat al deze acties over een belangrijke antiverspillingscomponent beschikken.

Wat de **valorisatie van de onverkochte producten in de distributie** betreft, was de emancipatie van de spelers inzake voedselhulp de prioritair actie bij de lancering van de strategie in januari 2016. Deze verenigingen hadden steun nodig om de recuperatie van onverkochte producten professioneler te laten verlopen. Na bijna twee jaar rond deze doelstelling te hebben gewerkt, werden de budgettaire middelen toegewezen aan twee belangrijke pijlers voor de valorisatie van onverkochte producten: De eerste betreft de vorming van een netwerk voor de spelers van het verenigingsleven om logistieke en menselijke middelen te delen om de sector van de voedingshulp te structureren en de gerecupereerde volumes te optimaliseren, en tegelijk de nodige investeringen te blijven steunen voor een efficiënte recuperatie. De tweede uitdaging is de steun van innovatieve projecten voor de verwerking of valorisatie van onverkochte producten om inspirerende ervaringen te testen en te valoriseren. Zo werden activiteiten van traiteurs en restaurants die onverkochte producten gebruiken gesteund, net als andere valorisatievormen zoals het drogen ... Al deze projecten tonen de verschillende mogelijkheden voor het gebruik en de verwerking van onverkochte voedingswaren, zonder dat men er steeds soep mee moet maken.

Ook al zijn deze projecten veelbelovend, de verwerking van de onverkochte producten blijft nog een marginaal verschijnsel en er zullen meer middelen moeten worden ingezet voor de professionalisering van de ondernemers, met name via de tools die voorzien zijn voor de uitvoering van het GPCE.

In deze context is een samenwerkingsproject ontstaan voor de structurering van de sector voor de recuperatie van onverkochte voedingswaren via lokale (voornamelijk publieke) antennes. Die treden op als tussenpersonen tussen de winkels en spelers inzake voedselhulp, met het oog op de professionalisering van de recuperatie en de optimalisatie van de logistieke en menselijke middelen voor de recuperatie. Dit initiatief, dat momenteel wordt gecoördineerd door de federatie van Maatschappelijke Diensten, wordt in de proeffase ondersteund door de Good Food-strategie. De eerste resultaten zijn veelbelovend: twee derden van de Brusselaars zijn reeds gedekt. Er wordt samengewerkt tussen de gemeenten en OCMW's van verschillende gebieden voor een efficiëntere herverdeling (de volumes en het aantal begunstigden nemen toe).

De uitdaging voor het vervolg van de Good Food-strategie zal enerzijds zijn om de consolidatie van deze voorziening te steunen, om een volledige dekking van het Gewest en de integratie van de grootste stromen te verzekeren, en anderzijds om winkels aan te moedigen om hun praktijken van schenkingen te verbeteren teneinde de volumes te verhogen en geen verliezen te genereren voor de spelers inzake voedselhulp. Daarom wil Leefmilieu Brussel de bepaling in de gewestelijke milieuvergunningen herzien en deze hefboom gebruiken om winkels aan te zetten tot een efficiënte procedure voor de schenking van voedingswaren en een follow-up van de gevaloriseerde volumes. Zoals ze nu geformuleerd is, volstaat deze bepaling niet om een efficiënt recuperatiesysteem in te voeren en betreft ze enkel zeer grote winkels. De trend wijst echter op steeds meer, steeds kleinere verkoopoppervlaktes (tussen 1997 en 2017 was er een stijging van 129% van het aantal verkooppunten van de grootdistributie²⁰).

De strategie voorziet in de doelstellingen dat *100% van de supermarkten op het grondgebied van het Brussels Gewest met minstens één vereniging samenwerkt, die actief is in het domein van voedselhulp voor de recuperatie van onverkochte voedingswaren*. Ook al hebben we geen Brusselse cijfers en lijkt de situatie te verbeteren volgens de FdSS, het lijkt erop dat deze doelstelling nog verre van bereikt is. Uit een enquête van Comeos bij zijn leden in 2016 blijkt dat de Belgische bedrijven voor voedingsdistributie 3,5% van hun onverkochte voedingswaren aan verenigingen voor voedselhulp schenken.²¹

In totaal werden in 2016 en 2017 meer dan twintig projecten die onverkocht voedsel nog een bestemming geven gesteund. Daardoor kon ongeveer 600 ton onverkocht voedsel per jaar aan armen worden bezorgd.

De maatregel betreffende de valorisatie van overschotten van gezinnen werd nog niet als dusdanig geïmplementeerd in het kader van de strategie. Er bestaan evenwel initiatieven in Brussel die moeten worden bestudeerd teneinde hun impact en de mogelijkheid tot replicatie voor een ruimere verspreiding te evalueren. Met name de test met de solidaire koelkasten zal de komende maanden bestudeerd worden.

Ook hier is het **moeilijk te bepalen of de doelstellingen van de strategie werden bereikt** op gewestelijk niveau. Er zijn wel aanzienlijke resultaten voor heel wat recuperatieprojecten en er werd een groot volume opgehaald. Via het akkoord van 9 mei 2018 met de distributiesector zullen de gegevens geobjectiveerd kunnen worden.

Wat de doelstellingen betreft voorziet de strategie in een vermindering van de voedselverspilling met 30% in heel het Gewest en met 40% bij gezinnen en collectieve overheidskantines. Op basis van de beschikbare gegevens is het momenteel niet mogelijk te bepalen hoe het zit met de doelstellingen. Er zijn wel aanzienlijke resultaten voor heel wat recuperatieprojecten en er werd een groot volume opgehaald.

Becijferde gegevens zijn moeilijk verkrijgbaar. De methodologieën variëren, zijn niet vergelijkbaar; een volledige studie over het onderwerp zou duur zijn, zonder garantie op succes, en zou moeten worden herhaald om de evolutie te achterhalen. Tot nu betreffen de verzamelde cijfers de lokale

²⁰ "De Brusselse handel in cijfers, Evolutie van het regionale handelslandschap", 2017, Perspective.brussels; http://perspective.brussels/sites/default/files/documents/debrusselsehandelincijfers_.pdf

²¹ http://www.voedselverlies.be/sites/default/files/atoms/files/Monitoring%20Vlaanderen%202015_Voedselreststromen%20en%20voedselverliezen.pdf

impact van de gevoerde acties (we stellen een gemiddelde vermindering van de verspilling van 8,4% vast in de kantines met label).

Tot nu toe gingen de middelen voornamelijk naar het operationeel maken van de maatregelen, ten koste van een studie over “de oorspronkelijke staat van de verspilling in de hele voedingsketen”. Voor de tweede helft van de strategie zal men systematischer gegevens moeten verzamelen en afspraken over het verstrekken van gegevens over de verspilling in elke sector moeten vastleggen in de sectorakkoorden. Een nauwkeurige visie van de verspilde stromen in het gewestelijke grondgebied is irrealistisch, maar er zullen extrapolaties worden uitgevoerd op basis van steekproeven.

De Europese commissie heeft de intentie om een rapporteringsverplichting over voedselverspilling in te voeren vanaf 2020, met één enkele methodologie voor alle lidstaten. Ondanks de werklast die deze verplichting met zich meebrengt, zal ze de toegang vergemakkelijken tot de gegevens van verschillende sectoren, gegevens die nu moeilijk verkrijgbaar zijn.

Naast deze macrodoelstellingen over de verspilling op de schaal van het gewest, lijkt het relevant om microdoelstellingen toe te voegen met betrekking tot de ondersteunde projecten (verwerkte volumes, aantal verenigingen betrokken bij het gewestelijke programma voor de recuperatie van onverkochte voedingswaren, gevaloriseerd volume via door Good Food ondersteunde projecten ...). Die gegevens zullen meer betrouwbaar zijn en een aanvulling vormen op de macrogegevens.

ACTIELIJN 6: NADENKEN OVER EN RUIMTE MAKEN VOOR DE VOEDINGSSYSTEMEN VAN MORGEN

De strategie wil nadenken over innovatieve voedingssystemen (zowel op technisch als sociaal vlak) en deze bevorderen, onder meer door onderzoek uit te voeren en de spelers op het terrein in staat te stellen om te handelen.

Om “na te denken over de voedingssystemen van morgen”, heeft de strategie onderzoeksprojecten en innovatieve acties ondersteund via projectoproepen. Ze voorzagen in de lancering, om de twee jaar, van projectoproepen. In de praktijk werden er elk jaar niet-commerciële projectoproepen gelanceerd voor de gemeenten en OCMW's, voor de verenigingen en voor de burgercollectieven. Ze maken steun mogelijk voor onderzoeks- en innovatieprojecten, maar ook reeds voor replicatieprojecten. Op het vlak van innovatie kunnen we bijvoorbeeld de projecten rond aquaponics (en met name individuele structuren) vermelden, of nog de hopteelt in de stad.

De niet-commerciële projectoproepen zijn momenteel nog te weinig op de steun van innovatieve projecten gericht. Dit criterium moet worden benadrukt en meer ambitieuze projecten moeten worden ondersteund.

In het kader van het Gewestelijk Programma voor Circulaire Economie (GPCE) heeft de Brusselse Hoofdstedelijke Regering de projectoproep “Be.circular” gelanceerd om economische activiteiten te ondersteunen ter bevordering van het milieu en de tewerkstelling, in een optiek van circulaire economie. Het voedingsthema werd in deze jaarlijkse projectoproep opgenomen om innovatieve projecten die bijdragen tot de overgang van het Brusselse voedingssysteem te steunen. Deze projectoproep, georganiseerd door Leefmilieu Brussel, Hub.brussels en Brussel Economie en Werkgelegenheid is een zeer mooi voorbeeld van de samenwerking tussen administraties. Deze projecten worden beschouwd als laboratoria voor innovatie. De follow-up van hun ontwikkelings- en testfase is essentieel voor de identificatie van hindernissen en moeilijkheden voor ondernemers en de ontwikkeling van hulpmiddelen om te beantwoorden aan de werkelijke behoeften van de spelers.

Dankzij de strategie heeft men ook studies kunnen uitvoeren voor de uitbreiding van de nuttige expertise voor projectleiders, vooral op het vlak van stadslandbouw.

De zeven “Co-Create”-projecten van de Innoviris-projectoproep in 2015 (specifiek rond voeding) en 2017 hebben ook bijgedragen aan dit denkproces. De uiteindelijke lessen van deze projecten zullen eind 2018 beschikbaar zijn.

Met het oog op de “bevordering van de voedingssystemen van morgen” en om de spelers dus in staat te stellen te handelen, voorziet de strategie in verschillende middelen voor de ondersteuning van de replicatie (de bovenvermelde projectoproepen hebben ook deze rol) en om de expertise te verspreiden en voordeel te halen uit de acties.

De portaalsite www.goodfood.brussels is de voornaamste tool voor de kapitalisatie van de strategie. Men kan er de spelers, projecten, hulpmiddelen mee in de kijker zetten (zie Actielijn 4).

De kapitalisatie gebeurt ook op het niveau van de facilitatoren (die als opdracht onder meer de verspreiding van de expertise hebben) of tijdens ontmoetingen om ideeën uit te wisselen (bv. bij de lancering van projectoproepen).

De ontwikkeling en bevordering van de voedingssystemen van morgen omvat ook de stimulans van nieuwe roepingen om in deze vernieuwende voedingssystemen te werken. De strategie voorzag ook in de voortzetting van de opleidingen over basisberoepen in de voeding. Tussen 2015 en 2018 werden een zeventigtal personen opgeleid. Bijna de helft van hen is overgeschakeld naar de sector van de duurzame voeding, heeft er een baan in gevonden of is een project gestart.

De kwalitatieve doelstellingen van de strategie voor deze Actielijn werden dus bereikt: enerzijds de bevordering van technische en sociale innovatie, uitgaande van de behoeften op het terrein, en anderzijds het gebruik van onderzoeksresultaten en onderzoeken/acties om veelbelovende modellen te bevorderen en te repliceren.

Maar het gaat om herhaalde maatregelen: de duurzame voedingssystemen zijn nog in ontwikkeling. Stadslandbouw in het bijzonder vormt een actief onderzoeksdomein. Met name het aspect van de economische rendabiliteit moet nog worden uitgediept. Het gaat dus om een essentiële Actielijn, waar zowel het onderzoek als de wijde verspreiding nog moeten worden voortgezet.

ACTIELIJN 7: GOVERNANCE INZAKE DE TOEPASSING VAN DE STRATEGIE

Actielijn 7 kijkt naar de modaliteiten voor de uitvoering van de strategie, om de governance en toepassing van de strategie te garanderen, via 2 pijlers:

- de sturing, follow-up, participatie, evaluatie van de strategie verzorgen;
- zorgen voor samenwerking en samenhang met de andere organen die betrokken zijn bij de uitvoering van de strategie.

De sturing van de uitvoering van de strategie wordt verzorgd door Leefmilieu Brussel (LB) en de cel landbouw van Brussel Economie en Werkgelegenheid bij de Gewestelijke Overheidsdienst Brussel. Hiervoor zijn verschillende instanties voorzien, net als verschillende (menselijke, financiële) middelen.

Bij LB bestaat er interne coördinatie tussen drie verschillende polen:

- De algemene coördinatie van de Good Food-strategie en de uitvoering van de meerderheid van de acties, waaronder de aspecten van het administratief beheer en de communicatie;
- De ontwikkeling van de acties in verband met de voedselproductie (coördinatie, strategie en prospectie op het terrein; ontwikkeling en follow-up van inrichtingsprojecten; beheer van moestuinen (behalve de interventies door tuiniers) ...) in de gewestelijke groene ruimten;
- De coördinatie van het EFRO-project Boeren Brussel Paysans (zie Actielijn 1).

Van eind 2015 tot begin 2018 (3 jaar van vastleggingen; de projecten die eind 2015 werden ingezet werden in 2016 gevolgd), werden er 6,5 miljoen Good Food-subsidies vastgelegd. Daarvan ging 3,8 miljoen euro naar de subsidies voor “basisopdrachten” en herhaalde projecten, en 2,7 miljoen euro naar de projectoproepen en eenmalige subsidies. De ondersteunde dossiers vertegenwoordigen 52% van de ontvangen dossiers.

	2015	2016	2017	2018 (voorspelling)
Subsidies (alles inbegrepen)	1.374.000	3.892.000	1.306.000	1.250.000
Opdrachten (coördinatie, uitvoering, inclusief moestuinen in groene ruimten maar uitgezonderd aankopen van grond)	/	1.250.000	1.310.000	1.200.000

Wat Boeren Brussel Paysans betreft, dat project ontving een totaal budget van 5.857.986,49 van EFRO-subsidies (Europa + BHG) over vijf jaar. Het aandeel van Leefmilieu Brussel bedraagt 2.194.886 euro voor de investeringen en 732.483 euro voor de werking. Leefmilieu Brussel speelt een rol in de coördinatie van het project, de renovatie van twee gebouwen en de terbeschikkingstelling van een terrein.

Binnen de GOB draag BEW bij tot de uitvoering van de Good Food-strategie voor de kwesties in verband met de professionele landbouw via een team dat zich toespitst op de strategie, binnen de cel Landbouw. De GOB voert alle maatregelen van actie 1 van Actielijn 1 (14) uit alsook enkele maatregelen van de Actielijnen 2, 4 en 7. Zijn opdrachten worden met het volgende budget beheerd:

	2016 (chiffres réels)	2017 (chiffres réels)	2018 (prévisionnel)
Budget subsidies AAP (4 AB's)	€ 189.321,00	€ 193.072,00	€ 220.000,00
Budget Marchés (Facilitateur, étude jur et urb, baseline)	€ 38.623,20	€ 79.377,99	€ 107.528,32
Programme schoolscheme stratégie BXL (Transfer Wal.)	Ancien programme clôturer	€ 60.000,00	€ 60.000,00
Budget annuel de l'Europe F&L pour Bruxelles		€ 382.851,76	€ 382.851,76

De GOB beheert ook een projectoproep en Good Food-subsidies. Merkt op dat de dienst Landbouw van de GOB ook het Europese "School Scheme"-programma voor scholen volgt.

De strategie voorziet tevens in de concrete uitvoering van voorschriften door andere spelers. Naast een duidelijke verdeling van de rollen moest er ook een subsidiariteitsprincipe worden ingevoerd: de zoektocht naar het relevante niveau waarop een publieke actie moet worden uitgewerkt. Wie is het best geplaatst om wat te doen, en hoe?

De strategie maakt duidelijk melding van een impulsrol van de gewestelijke overheid, en die werd waargemaakt via ondersteuning (via projectoproepen, die sterk werden gerationaliseerd per publiek/thema, via de begeleidingen, de hulpmiddelen ...). Daarbij is het de bedoeling de steun niet te herhalen maar de gestarte projecten op eigen benen te laten staan. Momenteel is er een evaluatie van de governance met de burgers, de verenigingen en andere organen.

Een van de inherente activiteiten van de coördinatie van de strategie is de evaluatie. De balans halverwege bood de mogelijkheid om de invoering van een evaluatiemiddel te versnellen. Het voordeel is dat de relatieve relevantie van de acties duidelijk wordt gemaakt, teneinde te bepalen welke de prioriteiten en de meest veelbelovende projecten zijn en de middelen weer op de essentie toe te spitsen.

Praktisch gezien zijn de vorderingen van de implementatie van de strategie ontegensprekelijk: er is reeds een enorme hoeveelheid werk geleverd. Momenteel wordt aan meer dan 77% van de maatregelen gewerkt. Daarvan zijn er 40,5% herhaalde maatregelen. 3,2% van de maatregelen zijn voltooid.

We stellen dit vast voor alle Actielijnen: de rijkdom en diversiteit van de gevoerde acties, de reeds vastgestelde positieve effecten, de evolutie van de sector van de duurzame voeding, de opgeroepen verwachtingen.

Het herhaalde karakter van een groot deel van de nieuwe activiteiten in de strategie is een feit waarmee rekening moet worden gehouden voor de beschikbare werkmiddelen.

Deze balans halverwege toont aan dat in dit stadium de prioriteit naar de nieuwe acties moet gaan, samen met de voortzetting van de oude. Maar met de huidige beschikbare middelen kan men enkel de reeds gestarte terugkerende acties voortzetten.

Het is duidelijk dat het huidige werkingsmodel positieve punten en punten voor verbetering aan het licht heeft gebracht.

De positieve punten van het werkingsmodel zijn de volgende:

- De schepping van een duidelijk en transparant kader voor de steun aan de spelers (criteria van de projectoproepen);
- Snelle, ruime vorderingen, waarvoor nu de meest relevante praktijken moeten worden geïdentificeerd en versterkt;
- Zodoende kon er in Brussel een ware dynamiek, een beweging naar duurzame voeding tot stand worden gebracht.

Punten waar de komende jaren aan gewerkt zal moeten worden:

- Het is nog niet helemaal duidelijk welke maatregelen prioritair zijn en waar de nodige menselijke en budgettaire middelen moeten worden geïnvesteerd.

Men moet dus:

- een model voor de uitvoering van de acties ontwikkelen dat beter overeenstemt met de beschikbare (menselijke, financiële) middelen, met de juiste speler in de juiste rol. Indien mogelijk moet er een herziening volgen van de beschikbare middelen op basis van de ambitie die men wil voor de strategie;
- de (menselijke, financiële) middelen vrijmaken om een coördinatie van de spelers mogelijk te maken voor betere uitwisselingen en synergieën, en met name om meer partnerschappen te kunnen oprichten;
- prioriteiten bepalen voor de acties en de middelen opnieuw concentreren.

Naast de sturing was er ook de bevordering van de participatie aan de follow-up en evaluatie van de strategie, om de participatieve dynamiek voor de opbouw van de strategie voort te zetten. De daarvoor bedoelde structuur is de adviesraad, een structuur met een adviesrol.

De officiële lancering van de raad vond plaats half september 2016 met 28 organen die werden geïdentificeerd na een oproep tot kandidaten, die verschillende sectoren vertegenwoordigen, zoals bepaald in het huishoudelijk reglement van de raad. Daarnaast werden er ook thematische commissies opgericht in 2017 (vraag en aanbod) en 2018 (productie).

Algemeen gezien stellen we met betrekking tot de opgerichte participatie-instanties het volgende vast:

- de adviserende instanties verenigen heel wat spelers; de wil om verder te gaan met de participatieve aanpak die werd gestart bij de uitwerking van de strategie wordt sterk geapprecieerd; de informatieacties over de vorderingen van de strategie zijn zeer nuttig;
- in hun huidige staat vergen de instanties echter heel wat tijd om weinig resultaten te bereiken, en de leden betreuen het gebrek aan efficiëntie van het systeem, het gebrek aan beschikbare middelen voor de uitvoering van de geopperde ideeën, en vooral het feit dat er in het huidige model niet echt plaats is voor het verstrekken van een collectief advies en ook geen visie. Ze betreuen ook de te administratieve sturing en het gebrek aan burgerparticipatie.

De participatie-instanties moeten dus verder evolueren. De adviesraden en thematische commissies die eruit voortvloeien beantwoorden aan de wens om de co-constructie voort te zetten die werd gestart bij de ontwikkeling van de strategie, maar vragen heel wat investeringen van iedereen en hun werking zou beter kunnen. Een nieuw model, samen uitgewerkt met sommige leden van de raad en de commissies, stelt het volgende voor:

- de openstelling van de participatie-instanties voor de burgers;
- een gemengde sturing, die niet enkel uitgaat van de administratie;
- een beter gestructureerde organisatie (met goedkeuring van een officieel schriftelijk advies van de instanties) en verlichting van de werking van de vergaderingen (met thematische vergaderingen en virtuele raadplegingen);
- een andere structuur voor de informatie-uitwisselingen met de spelers op het terrein.

De samenwerking tussen de spelers van de keten is essentieel. Daarom steunt de strategie ook Rabad, het Netwerk van Brusselse Actoren voor Duurzame Voeding, dat tot doel heeft duurzame voeding te promoten bij professionals van de sector in het Brussels Gewest (verenigingen, ngo's, handelszaken, producenten ...). Rabad heeft tot doel de verspreiding van informatie over de verschillende aspecten van duurzame voeding in het netwerk en wil zijn leden helpen deze aspecten in hun werk te integreren. Het netwerk telt vandaag 80 leden.

De samenwerkingen zijn essentieel op alle niveaus: tussen Brusselse administraties, op bovengewestelijk niveau, internationaal ...

De bevoegdheid "voeding" is een transversale bevoegdheid, verspreid over meerdere overheidsorganen en bestuursniveaus. De Good Food-strategie is vertrokken vanuit de vaststelling dat een kwart van de milieu-impact van een Brussels gezin gekoppeld is aan het voedingssysteem.

Feit is dat hoewel de strategie voor de start van een positieve dynamiek heeft gezorgd, de aspecten leefmilieu en landbouw nog al te vaak afzonderlijk van elkaar worden benaderd.

De transversale structuren tussen de administraties zijn in dit stadium (nog) niet opgericht. Er is grote vraag naar de integratie van de “gezondheidsaspecten”. Het strategische plan ter promotie van de gezondheid 2018-2022 van de Franstalige Brusselse regering voorziet in punt 3/prioriteit 1/thematische doelstelling 1 om “samen te werken met de Good Food-strategie om er een dimensie van “promotie van de gezondheid” aan toe te voegen en synergieën te ontwikkelen tussen de dimensie leefmilieu en gezondheid.”

De kwestie van het dierenwelzijn zou er ook in kunnen worden opgenomen: de bevoegde administratie is het Departement Dierenwelzijn binnen Leefmilieu Brussel, en de voogdijminister heeft bevestigd dat ze dit onderwerp graag zou opnemen in de strategie.

Het succes van de Good Food-strategie berust deels op de betrokkenheid van belangrijke spelers, waarmee de band nog moet worden ontwikkeld:

- de overheden en/of spelers in de rand (Vlaams Gewest maar ook Waals Gewest) die zouden kunnen worden betrokken bij de ontwikkeling van de voedselgordel rond Brussel;
- de spelers inzake ruimtelijke ordening en stedenbouwkunde, voor een actief steunbeleid of zelfs de bescherming van ruimtes geschikt voor al dan niet professionele voedingsproductie;
- de spelers van het sociale en gezondheidsbeleid, zodat ook minder bedeelde gezinnen toegang krijgen tot Good Food en zodat er een verband kan worden gelegd met de maatregelen ten voordele van de gezondheid;
- de spelers in het onderwijs, voor een meer systematische opname van Good Food in het pedagogische en voedingsaanbod van de Brusselse scholen;
- de federaties die steun kunnen bieden bij de overgang van de bestaande spelers en kunnen helpen met opleidingen, het verkrijgen van gegevens ...

Om de transversaliteit te verzekeren, volstaan de oorspronkelijk in de strategie geplande uitwisselingen en coördinatie niet. Er is een formalisering nodig van de coördinatiestructuren, de partnerschappen en de akkoorden, en hun uitvoering moet worden verzekerd.

Om de uitwisselingen en coherentie tussen alle opleidingen te verzekeren, moet er nu financiële steun komen voor een structurele coördinatie tussen de spelers met betrekking tot alle opleidingen rond voeding.

Bijlage: Tabel met de vooruitgang van de maatregelen van de Good Food-strategie per as

Maatregel	Statuut
As 1, actie 1	
Stedenbouwkundige en juridische studie voor de ontwikkeling van de stadslandbouw (SL) (professioneel luik)	Voltooid
Invoering van een grondbeleid en stedenbouwkundige regelgeving ten gunste van de SL	Aan de gang
Invoering van het voorkooprecht	Aan de gang
Analyse en ontwikkeling van pachtovereenkomsten voor duurzame stadslandbouw	Aan de gang
Sensibilisatie en mobilisatie van projectontwikkelaars en publieke en private ontwikkelaars ten gunste van SL	Aan de gang
Facilitator SL: ondersteunende dienst in de professionele stadslandbouw	Aan de gang
Financiële steun voor professionele duurzame stadslandbouwprojecten	Weerkerend
Opzetten van testgebieden voor de landbouw	Aan de gang
Boeren Brussels Paysans	Aan de gang
Ontwikkelen en versterken van het aanbod van opleidingen in de professionele stadslandbouw	Aan de gang
Bevordering van activiteiten van onderzoek en actie in de stadslandbouw	Aan de gang
Oprichting van intergewestelijke werkgroepen voor verschillende onderwerpen	Aan de gang
Stimuleren en ondersteunen van de uitvoering van initiatieven voor samenwerking tussen producenten en consumenten	Aan de gang
Promotie van de biologische landbouw en toepassing van de betrokken regelgeving	Op het programma
Stedenbouwkundige en juridische studie voor de ontwikkeling van de SL (professioneel luik en dat van autonome productie)	Aan de gang
Sensibilisatie en mobilisatie van projectontwikkelaars en publieke en private ontwikkelaars ten gunste van SL	Aan de gang
Productieve ruimten (moestuinen, boomgaarden,.....) in gewestelijke groene ruimten ontwikkelen	Aan de gang
Steun Gemeenten/OCMW's: stadslandbouw/autonome productie	Weerkerend
Analyseren en beïnvloeden van regelgeving ten gunste van stadslandbouw - luik autonome productie	Niet aangevat
Het gezamenlijk tuinieren in het BHG ontwikkelen	Aan de gang
Steun Verenigingen: stadslandbouw/autonome productie	Weerkerend
Invoering van een oproep tot het indienen van demonstratie- en voorbeeldprojecten voor stadslandbouwproductie	Weerkerend
As1, actie 2	
Netwerk van moestuinmeesters	Weerkerend
Ontwikkelen van een aanbod van workshops voor lokale stadslandbouw gericht op particulieren	Weerkerend
Verspreiding van technische informatie en instrumenten die aangepast en toegankelijk zijn voor autonome productie	Op het programma
Vergemakkelijken van bodemonderzoek voor stadslandbouw	Aan de gang
Steun aan de burgercollectieven: collectieve moestuinen via Vooruit met de wijk en PDW	Weerkerend
Dienst voor begeleiding bij de ontwikkeling van autonome productieprojecten	Aan de gang
As 2, actie 1	
Opleiding en ondersteuning van nieuwe Good Food-ondernemers	Weerkerend

Actie aanbod Good Food via het GPCE	Weerkerend
bevordering van bestaande informatiebronnen voor levensmiddelenbedrijven	Gedeeltelijke bijdragen
label made in Brussel	Uitgesteld
WG FAVV	Niet aangevat
As 2, actie 2	
Good Food-vorming voor de toekomstige chef-koks	Uitgesteld
Programma Kantines Good Food	Weerkerend
Label Good Food-kantines	Weerkerend
Specifieke acties Duurzame openbare kantines	Weerkerend
Specifieke acties schoolkantines	Op het programma
Specifieke acties kantines in crèches	Weerkerend
Schoolprogramma fruit en groenten	Weerkerend
WG schoolmilieubeheer	Aan de gang
Label resto Good Food	Weerkerend
Begeleiding van Good Food-restaurants	Weerkerend
As 2, actie 3	
Begeleiding van Good Food-handelszaken	Niet aangevat
Ontwikkeling van het Good Food-aanbod in de groothandel	Niet aangevat
Verbintenisverklaring Good Food distributiesector	Aan de gang
Projectoproep grootdistributie	Niet aangevat
Promotie van het duurzame aanbod op de gemeentelijke markten	Weerkerend
De reproduceerbaarheid van verkoopstructuren die tot doel hebben Good Food toegankelijk te maken voor een laag inkomenspubliek aanmoedigen	Weerkerend
De haalbaarheid bestuderen en de reproduceerbaarheid ondersteunen van nieuwe verkoopstructuren die toegankelijk zijn voor een groot Brussels publiek	Voltooid
ontwikkeling van logistieke oplossingen met een lage impact	Weerkerend
de zichtbaarheid van de Good Food-leveranciers vergroten	Weerkerend
De commercialisering van de randstedelijke productie op de Brusselse markt bevorderen	Gedeeltelijke bijdragen
As 2, actie 4	
Informatie voor de bestaande verwerkers	Niet aangevat
Vorming leden van FEVIA	Niet aangevat
Begeleiding van nieuwe duurzame verwerkers	Aan de gang
Analyses van de kwaliteit van de voedingsproducten (Brucefo)	Weerkerend
As 3, actie 1	
Vorming DL voor lokale tussenpersonen	Aan de gang
Vorming DL voor toekomstige lokale tussenschakels	Uitgesteld
Gewestelijke facilitatoren/begeleiders in DL voor lokale tussenschakels	Aan de gang
Good Food-ambassadeurs	Aan de gang
Netwerk van vrijwillige burgers-tussenpersonen	Aan de gang
Individuele burgerbetrokkenheidsprojecten ontwikkelen	Aan de gang
Ondersteuning van de DL-animaties van de lokale tussenpersonen	Aan de gang
Steun voor Good Food-verenigingen: projecten "aanvraag"	Weerkerend
Steun aan de gemeenten & OCMW's: projecten "aanvraag"	Weerkerend
Steun voor wijkburgercollectieven (PDW): projecten "aanvraag"	Weerkerend
Steun aan de burgers & burgergroepen (Vooruit met de wijk): projecten "aanvraag"	Weerkerend
Methodologie gedragswijziging	Niet aangevat
Instrumentenkit aanvraag Good Food voor tussenschakels	Aan de gang

Instrumenten Good Food burgers (zonder kit voor de tussenschakels)	Aan de gang
As 3, actie 2	
Valorisatie van de DL-projecten van de scholen	Aan de gang
DL- vorming voor het verplicht onderwijs	Niet aangevat
Projectoproep en animatiecycli DL	Weerkerend
Culinaire veggie-workshops	Aan de gang
campagne "Goodfood school"	Aan de gang
educatief pakket DL	Voltooid
Schoolmoestuinen	Weerkerend
DL-subsidies voor educatie-verenigingen	Weerkerend
Ouderlijke doelgroep via schoolprojecten	Niet aangevat
Proefschoolorprojecten	Niet aangevat
Samenwerking en gezamenlijke opbouw met de FWB en de VGC	Aan de gang
As 4, actie 1 & 2	
Gebruik van het Good Food-label	Weerkerend
Good Food in terugkerende LB-instrumenten	Weerkerend
Good Food in terugkerende GOB-instrumenten	Weerkerend
Toetreding verbintenisprojecten: valorisatie	Gedeeltelijke bijdragen
Communicatieve acties Good Food (LB)	Weerkerend
Communicatieve acties Good Food (GOB)	Weerkerend
Jaarlijks evenement Good Food / week kweken in de stad	Weerkerend
steun voor de organisatie voedingsevenementen	Weerkerend
Good Food-stands bij evenementen	Weerkerend
Good Food-promo tijdens internationale dagen	Niet aangevat
Good Food-webportaal	Aan de gang
As 5, actie 1	
Informatie & specifieke projecten verspilling - doelgroep gezinnen	Weerkerend
Vrijwillige tussenschakelburgers - verspilling	Voltooid
Culinaire workshop school verspilling	Weerkerend
Specifieke acties distributiesector verspilling	Op het programma
Specifieke acties kantines verspilling	Weerkerend
project rest-o-pack	Aan de gang
As 5, actie 2	
Strijd tegen verspilling via milieuvergunning	Weerkerend
Recuperatie van de voedseloverschotten in gezinnen	Gedeeltelijke bijdragen
De zichtbaarheid van de bestaande giftenplatformen uitbreiden	Voltooid
Steun voor de recuperatie van onverkochte producten op plaatselijk niveau	Weerkerend
Steun voor de recuperatie van onverkochte producten bij groothandelaars	Gedeeltelijke bijdragen
Steun voor de verwerking van onverkochte producten	Weerkerend
As 6, actie 1	
Innovatie: Projectoproepen GPCE	Weerkerend
Innovatie: Projectoproepen Co-Create	Niet aangevat
Innovatie: Co-Create voeding	Aan de gang
Projectoproep verenigingen DL en SL	Weerkerend
Technisch-economische studies	Niet aangevat
Innovatie: informatieverstrekking & verspreiding	Gedeeltelijke bijdragen

DL/SL in Agenda 21	Weerkerend
DL/SL met Vooruit met de wijk	Weerkerend
Vorming basisberoepen DL	Aan de gang
As 7, actie 1	
stuurcomité	Weerkerend
coördinatiecomité	Weerkerend
stand van zaken	Aan de gang
evaluatie	Aan de gang
adviesraad	Weerkerend
As 7, actie 2	
Netwerk met actoren van de keten DL	Weerkerend
Uitwisseling gemeenten & OCMW's	Weerkerend
Uitwisselingen educatieve actoren	Aan de gang
Uitwisselingen tussenschakels op het terrein	Gedeeltelijke bijdragen
Uitwisselingen opleiders	Gedeeltelijke bijdragen
gewestelijke platform DL/SL	Uitgesteld
deelname internationale projecten	Gedeeltelijke bijdragen